

“Meclis-i Yârân-ı Safâ”: Bekâyî'nin Mükeyyifat Münazarası

Ozan Kolbaş*

Murat Güneş**

* Dr. Öğr. Üyesi | Assist. Prof.

Çanakkale Onsekiz Mart
Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Türkçe ve Sosyal Bilimler
Eğitimi Bölümü, Türk Dili ve
Edebiyatı Eğitimi Anabilim
Dalı | Çanakkale Onsekiz Mart
University, Faculty of
Education,
Department of Turkish and
Social Science Education,
Division of Turkish Language
and Literature Education
ozankolbas@gmail.com
Çanakkale / TÜRKİYE

** Dr.

gunesmurat38@gmail.com
Kayseri / TÜRKİYE

Gönderim / Received:

27.09.2023

Kabul / Accepted:

02.04.2024

Alan Editörü / Field Editor:

Gülsüm Kırbuş

Öz

Klasik Türk edebiyatı tarihinde münazara türünde pek çok eser kaleme alınmıştır. Mükeyyifat maddelerinin münazır olarak seçildiği eserler ise daha azdır. Manzum ve mensur örnekleri bulunan bu türden eserlerin bazılarının kimin tarafından yazıldığı bilinirken bazılarının yazarı meçhuldür. Bahsedilen türde münazaralardan biri de biyografisi hakkında herhangi bir kesin bilgiye ulaşılamayan Bekâyî mahlaslı müellif tarafından yazılmıştır. Bekâyî'nin mükeyyifat maddelerini münazır seçtiği bu eserde, ana konunun işlendiği bölümler mensur olarak kaleme alınmıştır. Eser içerisinde çeşitli nazım şekilleriyle yazılmış çok sayıda manzum parça da bulunmaktadır. Daha önce yapılan muhtelif çalışmalarda münazara metninin kayıtlı olduğu el yazmaları tespit edilmişse de tenkitli metnin ortaya konulduğu ve eserin, hazırlanan metinden hareketle incelendiği herhangi bir çalışma yoktur. Bu çalışmada, öncelikle, Türk edebiyatı tarihinde Bekâyî mahlasını kullandığı bilinen müelliflere dair bilgiler verilmiş ve metnin kime ait olabileceği üzerinde durulmuştur. Münazara metni, söz varlığı ve içerik yönünden incelenmiş ve eserin tenkitli metni hazırlanmıştır. Bekâyî'nin eseri, mükeyyifat maddelerinin konuşurulduğu Türkçe münazaraların bir örneği olmakla birlikte, özellikle Türkçe söz varlığı yönünden de nitelikli bir eserdir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk edebiyatı, Osmanlı nesri, Bekâyî, münazara, mükeyyifat.

“Meclis-i Yârân-ı Safâ”: Bekâyî's Debate on Pleasure-Giving Substances

Abstract

In the history of classical Turkish literature, numerous works have been crafted within the debate genre. However, there are fewer instances where various pleasure-giving substances take center stage as the principal characters. Some of these works, both in verse and prose, are attributed to known authors, while others remain shrouded in anonymity. Among these debates, one was composed by an author went by the pseudonym Bekayi, whose biography remains uncharted. In Bekayi's debate, where pleasure-giving substances are chosen as the central protagonists, the sections focusing on the main theme are presented in prose. Additionally, numerous verse pieces, composed in various verse forms, are interspersed throughout the work. While previous studies have identified the manuscripts containing the debate's text, none have undertaken a critical analysis or presented a prepared text. In this study, we first provide information about the poets who have employed the pseudonym Bekayi throughout the history of Turkish literature and discuss potential attributions for the text. We then analyze the debate's vocabulary and content, ultimately producing a critical edition of the work. Bekayi's work, besides being an example of Turkish debates in which pleasure-giving substances are discussed, is also a highly qualified text, especially in terms of Turkish vocabulary.

Keywords: Classical Turkish literature, Ottoman prose, Bekayi, debate, pleasure-giving substances.

GİRİŞ

Klasik Türk edebiyatında münazara türünde yazılmış metinler içerisinde ayrı bir öneme sahip olduğu ve barındırdığı hususiyetler açısından bu türde verilmiş eserlerden farklılık arz ettiği söylenebilenlerden biri de, Bekâyî mahlaslı müellife ait *Risâle-i Münâzara-i Erbab-ı Keyfiyyât ve Aşhâb-ı Me'âcin ve Vâkıf Kerden-i Mükeyyifât* başlıklı münazaradır. Peşinen söylemek gerekir ki bu başlık, eserin elimize ulaşmış bir nüshasında bu şekilde kayıtlı olup ileride tespit edilmesi muhtemel nüsha veya nüshalarda farklılık gösterebilir. Daha önce yapılmış birkaç farklı çalışmada eserin nüshalarının varlığından bahsedilmiş, müellifinin kim olabileceği hakkında fikirler öne sürülmüş, eksik nüshası üzerinden konusu hakkında bilgiler verilmiş; ancak eserin metni ortaya konulmamıştır. Münazara metninin bugün için ulaşılabilen iki nüshası mevcuttur: Biri, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu, 6304/4 (H), diğeri ise İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet Koleksiyonu, K. 564/11 (M) numarada kayıtlıdır. H nüshası tam, M nüshası ise eksiktir.

Tespit edilebildiği kadarıyla; eserden ve eserin Muallim Cevdet Koleksiyonu'nda kayıtlı bulunan nüshasından bahseden ilk isim, Gönül Alpay-Tekin'dir. Alpay-Tekin, Yûsuf Emîrî'nin *Beng ü Çağır* adlı münazarası üzerine kaleme aldığı makalesinde; metnin nüshasının bulunduğu kütüphane künyesini vermiş ve müellifini Bahâyî, eser ismini ise *Münâzara-i Afyon Bâde ve Beng* şeklinde kaydetmiştir (1972, s. 106). Müellifinin Bahâyî olarak zikredilmesi, Bekâyî mahlasının nüshada açıkça kayıtlı olması nedeniyle dizgi hatası olmalıdır. Eserin, Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu'nda kayıtlı nüshasını haber veren ilk isim ise Günay Kut'tur. Kut, kaleme aldığı makalesinde eserin başlığına değinerek Bekâyî adlı bir müellif tarafından mensur olarak yazıldığını belirtmiştir (2005, s. 187-188). Alpay-Tekin'den sonra eserin M nüshasından bahseden diğer bir isim ise Şeyma Benli'dir. Benli, Türk edebiyatında münazaralar konulu doktora tezinde Kut'un makalesini görmediği için H nüshasından bahsetmez. M nüshasının eksik olduğu, varakların karışık sıralandığı ve eserin 1610-1635 yılları arasında yazıldığı tespitinde bulunur (2019, s. 181-182). Ardından, M nüshasının ele geçen varakları üzerinden geniş bir özetini vererek (Benli, 2019, s. 182-185) eseri değerlendirir. Benzer türde yazılmış metinlerden on birini "mükeyyifat münazaraları" şeklinde adlandırarak münazırları ve sonlanışları yönünden inceleyen Fatih Ülken'in makalesinde ise Bekâyî'den ve eserinden söz edilmez (2019, s. 210).

Bu makalede, öncelikle, Türk edebiyatı tarihinde Bekâyî mahlasını kullandığı bilinen müelliflere dair bilgi ve bulgular ışığında eserin kim tarafından yazılmış olabileceğine değinilmiş, muhtevası ile söz varlığı incelenmiş ve tenkitli metnine yer verilmiştir.

Eserin Müellifi Bekâyî Hakkında

Elimize ulaşan her iki nüshada eserin müellifi, herhangi bir şüphe söz konusu olmaksızın Bekâyî olarak zikredilmektedir. Benli, Alpay-Tekin'in makalesinden hareketle Bahâyî adlı bir müellif tarafından yazıldığı bilgisi üzerinde durmuş; ancak nüshanın eksik olması ve üzerinde herhangi bir kayıt bulunmaması nedeniyle kesin yargıya varamadığını ifade etmiştir. Eser üzerinde müellifin kimliğine dair kaydın olmadığını belirtiyorsa da, 89a sayfasının sonunda yer alan ikinci beytin ilk mısramında, müellifin mahlası Bekâyî olarak geçmektedir. Alpay-Tekin'in makalesinde müellif isminin Bahâyî olarak zikredilmesi de bu kayda dayanır. Bahâyî mahlaslı şairler üzerinde duran ve bu şairler hakkında bilgiler veren Benli; bu türden bir eserin bu mahlası kullanan şairlere atfedilmediği gerekçesiyle ve eserin miladî 1610-1635 yılları arasında yazıldığına hükmettiğinden, müellifi hakkında kesin bir sonuca varamadığını belirtir (2019, s. 181). İleride ayrıntılarıyla bahsedileceği üzere; Benli'nin aidiyet bağlamında öne sürdüğü görüşlerinin yanında, eseri tarihlendirmesinin de hatalı olduğu açıktır.

Bekâyî mahlasıyla eserler kaleme almış ve biyografik kaynaklarda kendisinden bahsedilen sekiz farklı kişi vardır. Sadeddin Nüzhet Ergun'un *Türk Şairleri* adlı eserinde bir araya getirdiği ve

biyografileri hakkında bilgiler verdiği bu isimlerden beşi Darendeli Bekâyî (öl. 1200/1785), Dursunzâde Bekâyî (öl. 1015/1607), İznikli Bekâyî (öl. 1003/1595), Kefeli Bekâyî (öl. 1000/1591) ve Eğridirli Hâcı Kemâl’in 918/1512 yılında tamamladığı *Câmi’ü’n-Nezâ’ir*’de üç şiirine yer verilen ve mecmuanın tertip edildiği yüzyılda veya öncesinde yaşadığı tahmin edilebilen Bekâyî’dir (1936-1945, s. 692-696). Aynı mahlası kullanan bir diğer müellif ise biyografisine dair bilgilerin *Tezkire-i Rızâ*’da yer aldığı, Yenişehirli ve kadılık mesleğine mensup olduğu bilgisi verilen Bekâyî’dir (Zavotçu, 1993, s. 33-34; Güneş, 2023, s. 875-885). Alî-Şîr Nevâyî’nin *Mecâlisü’n-Nefâyis* adlı tezkiresinde de Bekâyî mahlaslı iki şairden bahsedilmektedir. Bunlardan biri, tezkirenin tamamlandığı 896/1491 yılında genç yaşta olduğu anlaşılan Harezmi Bekâyî, diğeri ise Kemânger olarak anılan Bekâyî’dir (Eraslan, 2015, s. 181-182, 94). Muhtevası itibarıyla Orta Asya Türk (Türkistan) muhitine mensup şairlerin biyografilerini ele alan Nevâyî’nin bahsettiği kişiler hariç tutulduğunda, burada yayımlanan münazaranın, yukarıda zikredilen Bekâyî mahlaslı hangi müellif tarafından yazıldığını tespit etmeye yönelik elimizde kesin bir dayanak yoktur ve tahmin yürütme noktasında da çok az veri vardır. Eser içerisinde veya istinsah edilmiş nüshalarında münazara metninin yazılış tarihine dair de bir bilgi verilmemiştir. Ancak, H nüshasının müstensihine güvenecek olursak; nüshanın, Bekâyî’nin yaşadığı dönemde istinsah edildiği, müellif için zikredilen “sellemehullâh” ifadesinden anlaşılacaktır. Aynı mecmua içerisinde 44a-64b sayfaları arasında aynı hatla Azmî Pîr Mehemmed’in 974/1566 yılında tamamladığı *Enîsü’l-Ârifin*’inin (Koyuncu, 2019, s. 82) bir bölümünün kayıtlı olması, Bekâyî’nin bu tarihten sonra da hayatta olduğunu gösterir. Aynı hatla, hatta büyük ihtimalle münazara metninden kısa süre sonra istinsah edilmiş bir diğer eser Şem’î Efendi’nin 1001/1593 yılında tamamladığı *Şerh-i Mesnevî*’sidir (Öztürk, 2010, s. 504). Bu eserden bölümlerin kaydedildiği 86b sayfasındaki bir satır arasına, “ez-Şerh-i Meşnevî-yi Şem’î Efendi sellemehullâh” notu düşülmüştür. Şem’î’nin 1011/1602-1603 yılında vefat ettiği bilindiğinden, metinlerin bu tarihten önce istinsah edildiği anlaşılır. Mecmuanın sonunda Gelibolulu Mustafa Âlî’nin 995/1587 yılında tamamladığı *Mir’âtü’l-Avâlim* adlı eserinin (Lokmacı, 2018, s. 69) Ramazan 1048/Ocak 1639 tarihinde istinsah edilmiş metni kayıtlıysa da, farklı bir kaleminden çıkmıştır.

Bu durumda, Bekâyî’nin *Enîsü’l-Ârifin*’in tamamlandığı 974/1566 yılından sonra hayatta olduğu, hatta bu senenin *Şerh-i Mesnevî*’nin tamamlandığı 1001/1593 yılından sonraya çekilmesi gerektiği kesindir. Kısacası, eldeki verilerden hareketle, Bekâyî’nin Şem’î ile aynı dönemde yaşadığı ve 1001/1593 yılından sonra hayatta olduğu söylenebilir. Buna göre, eserin on beşinci yüzyılda yaşamış Bekâyî ile 1000/1591’de vefat eden Kefeli Bekâyî’ye ait olamayacağı açıktır. 1003/1595 yılında vefat eden İznikli Bekâyî’ye ait olması ise ihtimal dâhilindedir. Ancak, elimizdeki nüshanın, ilgili eserlerin yazımından ne kadar zaman sonra istinsah edildiği de değerlendirmeye alınması ve üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur. Özellikle *Şerh-i Mesnevî*’nin yazıldıktan sonra istinsah edilebilmesi, yaygınlık kazanabilmesi ve toplum içerisinde ulaşılabilir hâle gelmesi için en düşük ihtimalle birkaç senenin geçtiğini düşünürsek, İznikli Bekâyî’nin ölüm yılını geçmiş oluruz. Örneğin, bu nüsha *Şerh-i Mesnevî*’nin yazımından üç sene sonra istinsah edilmişse, bu durumda İznikli Bekâyî’nin hayatta olması ve nüshada “sellemehullâh” şeklinde anılması söz konusu olamaz. Bu nedenle, eserin şimdilik Dursunzâde Bekâyî’ye veya on yedinci yüzyıl şairlerinden Yenişehirli Bekâyî’ye ait olduğunu tahmin edebilir, düşük bir ihtimalle İznikli Bekâyî’ye ait olabileceğini de değerlendirebiliriz. Elbette bunlar tahminden öteye geçmeyecektir; ancak, nüshanın 1011/1602-1603 yılından önce istinsah edildiği ve münazara metninin Bekâyî tarafından bu yıldan önce kaleme alındığı kesindir.

Diğer taraftan Benli; eserde Kırım Hanı Cân Beg Han’dan bahsedilmesi ve bu kişinin miladî 1610-1635 yılları arasında hanlık yapması göz önüne alındığında, eserin kesin olarak bu yıllar arasında yazıldığını söyler (2019, s. 181, n. 620; 186). Bu isim, eserin H nüshasında “Cânibég” şeklinde imla edilmiştir. Cânibeg veya Cân Beg ismiyle anılan kişi ise Benli’nin zikrettiğinin aksine babası Özbek Han’ın ardından tahta geçen kardeşi Tinibeg’in vefatından sonra, miladî 1342 yılında saltanat sürmeye başlayan ve vefat ettiği 1357 yılına kadar tahta kalan Altınordu Hanlığı’nın hükümdarı (Saray, 1989, s.

539) olmalıdır. Benli'nin öne sürdüğünden ziyade bu Cânibeg'den bahsedilmiş olması daha kuvvetli bir ihtimaldir. Anlatıcı konumundaki Bekâyî, anlatacağı olayların geçmiş zamanda yaşandığını eseri içerisinde "mesmû'umdur ki zemân-ı akdemde..." ifadesiyle ortaya koyar. Bu nedenle, Benli'nin öne sürdüğü gibi eserin Kırım Hanı Cân Beg'in hükümdarlık yaptığı 1610-1635 yılları arasında yazılmış olması mümkün değildir. Eğer eserde bahsedilen kişi Benli'nin öne sürdüğü Cân Beg ise, Bekâyî'nin geçmiş zaman vurgusundan dolayı eserin belirtilen tarih aralığından sonra yazılması gerektiği ortaya çıkar. Ayrıca eser içerisinde zikredilen diğer isimler de eserin yazılış tarihinden çok önceki dönemde yaşamış; Büyük İskender, Cemşid, Hermes-i Asgar, Harzemşah-ı Ekber ve Pisagor gibi bir nevi efsaneleşmiş isimlerdir. Bu nedenle Altınordu Hanlığı'nın hükümdarı Cânibeg'in bu isimler arasına katılması daha muhtemeldir. Benli'nin ortaya koyduğu bu tarih aralığının yanlış olduğunu kanıtlayan en güçlü verilerden biri ise **H** nüshasının, daha önce zikredilen çeşitli veriler ışığında en geç 1011/1602-1603 yılından önce istinsah edilmiş olmasıdır.

Bekâyî, eserin başlangıcında Sinop şehrindeyken bir meclise dâhil olduğunu ve eseri yazmasına vesile olan kişilerin bu mecliste hazır bulunduğunu söyler. **H** nüshasının ilk vikaye sayfasında muhtemelen bu nedenle Bekâyî'nin Sinoplu olduğu belirtilmiş ve "Beğâyî-yi Sinobî" şeklinde zikredilmiştir. Ancak bunun sağlam bir delile dayanıp dayanmadığı, Sinop'un eser içerisinde geçmesi nedeniyle bu şehrin müellife izafe edilip edilmediği belli değildir. **H** nüshasının başında Bekâyî'den "Mevlânâ" olarak söz edilir. Şayet bu ifade dönem içerisinde herkes için kullanılmayıp bir statüyü temsil ediyorsa,¹ *Mecâlisü'n-Nefâis* dışındaki biyografik kaynaklara bakıldığında bu şekilde anılan iki kişi vardır: Nev'î-zâde Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik fî Tekmületi's-Şakâ'ik* adlı zeylinde, babası "Cimri Çingân" lakabıyla ve kendisi Macuncu-zâde nisbesiyle anılan İznikli Bekâyî ile Dursun-zâde Bekâyî'yi "Mevlânâ" şeklinde anar. İznikli Bekâyî hakkında verdiği bilgilerin sonunda ise onun keyfe ve mükeyyifata düşkün olduğundan bahseder. Eserin bu Bekâyî'ye ait olabileceğine dair şüphe uyandıran elimizdeki tek bilgi onun içkiye düşkün olduğunu ifade eden "*Merhûm gül-füsûna mâ'il ve keyfiyyet-i 'arâk ile da'imâ kanzil idi. ...Hayretimüzden hâşşu'l-hâşş-ı 'arâk ile memlû şîşeleri âb-ı nâb gibi def'-i âteş-i pür-tâb itmek mülâhazasıyla ser-nigûn eyledük.*" cümleleridir (Donuk, 2017, s. 951-952).² Ancak Nev'î-zâde'nin, İznikli Bekâyî'nin görev yaptığı pek çok yeri ve medreseyi tek tek saymasına rağmen Sinop'a gittiğine dair herhangi bir bilgi vermediğini de belirtmek gerekir.

Netice itibarıyla; eser, 1011/1602-1603 yılından önce yazılmıştır ve Dursun-zâde Bekâyî'ye veya Yenişehirli Bekâyî'ye ait olabileceği gibi İznikli Bekâyî'ye yahut biyografisi tezkirelere girmemiş ve hakkında bilgi sahibi olmadığımız başka bir Bekâyî'ye de ait olabilir. Bu konuda elimizde şimdilik kesin bir bilgi yoktur.

Eserin Konusu, Dikkat Çekici Özellikleri ve Türü İçindeki Yeri

Bekâyî bir gün Sinop'ta, gençlerle ve irfan sahibi kimselerle birlikte bir sohbet meclisinde otururken söz; berş, afyon, esrar, macun, şarap, boza ve bal yiyip içenlerin vasıflarına gelir. Kimi afyon kimi şarap kimi esrar kimi bal kimi de boza hakkındaki düşüncelerini söyler ve bu konuda bir tartışmaya girerler. Bekâyî bu tartışmanın çözüme kavuşması için söz alır: Geçmiş zamanda, bu nesnelere kullananların bir araya geldiğini ve davalarında haklı çıkmak için tartıştıklarını belirtir. Bu sırada Şeyh-i İlâhî'nin meclise geldiğini ve bu kişilerin tartışmalarına sebep olan şüphelerini, sordukları sorulara ayet ve hadisleri kanıt göstererek verdiği cevaplarla giderdiğini anlatır. Bekâyî'nin hazır

¹ "Mevlânâ: 1. Bazı büyük ulemâ ve meşâyih'e verilen unvândır. Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Mevlânâ Câmî. 2. Hitâbda yahu makâmında kullanılır: Şu kitâbı aliver mevlânâ"; "Molla: 3. Büyük âlim, hoca. 4. 'Ulûm-ı dîniyye ve âliyye tâlibi, talebe-i 'ulûmdan olan." Bk. (Şemseddin Sâmî, 1317, s. 1432, 1398); "Mevlânâ: Title of respect applied to great personages of the religious hierarchy, His Eminence, His Lordship, His Worship, His Grace, His Holiness, etc." Bk. (Redhouse, 2015, s. 2035).

² İznikli Bekâyî'nin biyografisi ve eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. (Ceyhan, 2007, s. 380-398).

bulduğu meclistekiler bu sözleri duyunca galeyana gelir. Meclise dâhil bir genç, Bekâyî’den bu münazarayı anlatmasını ister. Bunun üzerine Bekâyî yaşanan olayları anlatmaya başlar:

Kışın geçiş bahar mevsiminin geldiği bir dönemde kimileri dertten uzak ve gönül rahatlığı içinde son derece ışıltılı ve canlı bahçelerde dolaşmakta, sevgilisi olmayan kimileri de dertle ağlayıp inlemektedir. Övgüyle bahsedilen afyona müptela biri (Ârif-i Efyûnî) havanın hoşluğundan ve zamanın gönül alıcılığından etkilenerik gönlünü feraha kavuşturmak niyetiyle sahraya çıkar ve güzel bir bahçede oturur. Ardından berşe, esrara (Rumeli Abdalı), bozaya, bala (Tatar) ve şaraba müptela kişiler bu bahçeye gelir. Bu tiplerin her biri sırasıyla, çeşitli özellikleriyle ve bu özelliklere bağlı olarak geliştirilen üslupla anlatılır.

Hepsi bir araya geldikten sonra birbirlerini süzmeye başlarlar. Meclisin ileri gelen ilim sahibi Ârif-i Efyûnî olduğu için, benzeri türdeki diğer eserlerde de görüldüğü üzere, başkaldırıp söze girer. Birbirlerinden farklı olduklarını belirterek her birinin icab ettirdiği gibi kendi âleminde olmasını söyler. Öncesinde afyonunu yutan Ârif-i Efyûnî, bunun etkisiyle türlü türlü gösteriş sergiler ve afyonu övmeye başlar. Bu sırada, ona yakın olan Rumeli Abdalı söz alarak afyonun övülmesine karşı çıkar ve mucidinin bilinmediğini belirtir. Ârif-i Efyûnî ise Sokrat tarafından İskender için icat edildiğini söyler ve tıbbi özelliklerinden bahseder.

Abdal, bu sözleri işitince Ârif-i Efyûnî’ye karşı çıkar ve afyonun kötü özelliklerini sayıp döker. Ârif-i Efyûnî ise galeyana gelip hakaretler savurur ve onu tehdit etmeye başlar. Bunun üzerine Abdal, esrarın sırlarını anlatmaya girişir: Esrarın mucidinin Esâlûn-ı Hakîm adlı biri olduğunu, bu zâtın oğlunun esrar sayesinde hastalıklarından kurtulduğunu söyleyip esrarın tıbbi özelliklerini ve insan üzerindeki etkisini aktarır. Bunu yiyen yaşlıların, adına göz otu dediğini; çeşit çeşit hayaller ve türlü türlü hâller peyda ettiğini, Kalenderlerin bunsuz yapamadığını, tekkelerdeki ayin önderlerinin bu olmadan bir adım ileri gidemediğini, Rum abdallarının esrara tarikat sofrası dediklerini aktarır.

Abdal sözlerini bitirince Berşnâk araya girer. Berşnâk ile Ârif-i Efyûnî’nin baba tarafından yakınlıkları ve nesep yönünden münasebetleri vardır. Bu nedenle Abdal’ın afyon hakkında söylediklerini sindiremeyip ona hakaret etmeye başlar. Esrar hakkında söylediklerinin boş laflar olduğunu belirterek esrarı ve esrarkeşleri zemmeder. Söz buraya geldiğinde, boza içen kişi elindeki bardağı Tatar’ın üzerine döker. Tatar, hakaretler savurmaya başlar ve söze girip bozayı ve boza içenleri kötüler. Boza içen, bu sözleri işitince galeyana gelir ve Tatar’ı tehdit eder. Yediği balın kötülüğünden bahseder. Oysaki bozanın insana yararı ve pek çok hastalığa dermanı vardır. Mucidi, Harzemşâh-ı Ekber’in hakîmi Hermes-i Asgar’dır. Benli, kaleme aldığı incelemede Harzemşâh-ı Ekber’in Hermes-i Asgar olarak anıldığını belirtmişse de (2019, s. 184) metindeki ifadeden hareketle Hermes-i Asgar’ın, Harzemşâh-ı Ekber’in ileri gelen bilginlerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Bozanın yararlarını sayan müptelası, Tatar’a dönerek ona balın özelliklerinden bahsetmesini ister. Söze giren Tatar, balı övmeye ve onun özelliklerinden bahsetmeye başlar: Mucidi, Taygur-ı Bedahşî’dir. Kırım diyarına geldiğinde Canibeg Han, vilayetin ve memleketin soğukluğundan şikâyet etmiş, bu derdin dermanını bulmasını isteyince Taygur-ı Bedahşî de balı icat etmiştir.

Münazara bu şekilde devam ederken şarap müptelası iyice sarhoş olur. Yüzünü bunlara dönüp söze başlar. Her birine tek tek seslenir, akıl yolunda hiçbirinin tartışma konusunda ilmi olmadığını söyler. Mükeyyifatı tek tek sayarak hepsini küçük görür. Bunları bir bir zemmedip, saf şarabı övmeye davet ederek şaraptan sitayişle bahseder. Şarabın Cemşid döneminde Pisagor tarafından icat edilmesini hikâye eder ve bu hikâye üzerinden yararlarını anlatır. Bekâyî’nin anlatısına ek olarak şarabın Cemşid tarafından bulunuşu hakkında Muhammed b. Mahmûd-ı Âmulî’nin *Nefâyisu’l-Fünûn*’unda da bilgi vardır. İran sahasında yazılmış başka eserlerde Süryani hükümdarlarından Ezûr ve Halhas adlı iki kardeş ile Husrev tarafından icad edildiğine dair malumat da aktarılmıştır, ancak en yaygın kanaat

Cemşid tarafından icat edildiği yönündedir (Alparslan, 1995, s. 245-247). Bununla birlikte bu eserlerde Pisagor'a dair bir bilgi yoktur.

Şarap müptelası sözünü bitirince Ârif-i Efyûnî öfkeyle söze girer. Şarap hakkında övgü sözleri serdetmenin gereksizliğini belirtir. Her birinin birbiriyle oynaş olduğunu, ancak zaman geçmeden çingene mücadelesine giriştiklerini söyler. Şarabın, Hz. Nuh döneminde bulunuşunu aktarır. Bekâyî'nin eserinde, üzüm salkımının üç hayvanın (tilki, aslan, domuz) kanıyla sulandığı ve şarap içenlerin bu hayvanların özelliklerini taşıdığı söylenmesine rağmen, farklı eserlerde yedi hayvanın (aslan, kaplan, ayı, köpek, horoz, tilki, saksagan) kanından bahsedilmektedir (Ünver, 1949, s. 17-18). Bu anlatının sadece doğu toplumlarında bilinmediği, Avrupa, İbrani ve Hint varyantlarının da bulunduğu; hayvan sayısında ve türünde değişiklikler olduğu da ortaya konulmuştur (Özdemir, 1993).

Şarap düşkünü, Ârif-i Efyûnî'den bunları iştirince eline hançerini alarak söze girer ve meclistikelerin üzerine hücum eder. Hepsi çil yavrusu gibi bir yere dağılır. Yerlerinden kalkıp şarap müptelasını övmeye başlar, ancak çare olmadığını görüp hayret eder. Herkes arkasına bakmadan oradan uzaklaşır. Şarap müptelası, kaçanların arkasından söverken kendi kuvvetini över. Bu esnada alında ahiret ve dünya saadeti görünen, elinde asâsı ile Allah'ın irfanından ilim kesp etmiş nurani bir ihtiyar çıkagelir. Bu ihtiyar, marifet memleketinde emir ve velilik ile keramette benzersiz olan Şeyh-i İllâhî'dir. Benli; eserde önemli rol oynayan, mükeyyifat nesnelere kullanan karakterleri eserin sonunda çeşitli deliller getirerek doğru yola sevkeden Şeyh-i İllâhî'nin, Molla İllâhî olarak da bilinen Nakşibendi şeyhi Abdullâh-ı İllâhî (öl. 896/1491), hatta eserin müellifinin, dolayısıyla Bekâyî'nin onun silsilesinden gelen bir şeyhin müntesiplerinden olabileceğini belirtir (2019, s. 186). Ancak gerek Bekâyî hakkındaki bilgilerimizin eksikliğinden, gerekse metin içerisinde Şeyh-i İllâhî olarak anılan kişi hakkında bilgi veya kârîne verilmediğinden kimliği konusunda tespit bulunmaya çalışmak aşırı yoruma sebebiyet verebilir. Şeyh-i İllâhî doğrudan bir şahıs olabileceği gibi, eser içerisindeki diğer tiplere benzer şekilde müellif tarafından karakterize edilmiş bir tip de olabilir.

Şarap müptelası, bu ihtiyarı görünce titremeye başlar ve elindeki hançeri yere düşürerek onun ayaklarına kapanır. Diğerleri de saklandıkları yerden çıkarak Şeyh'in ayaklarını öpüp ona selam verir. Şeyh-i İllâhî; ilk olarak Ârif-i Efyûnî ile Berşnâk'i, ardından diğerlerini eleştirerek müptelası oldukları mükeyyifatın haram olduğunu dinî kaynaklardan ve Cüneyd-i Bağdâdî (öl. 297/909), Tahâvî³ (öl. 321/933) ve Hz. Ali (öl. 40/661) gibi kişilerin sözlerinden getirdiği delillerle açıklar. Her biri Şeyh-i İllâhî'nin sözlerini kabul ve mükeyyifata tövbe edip yerlerine gider. Eser, Bekâyî'nin on beyitlik münacatıyla sonlanır. Bekâyî, bu manzumede Allah'a yalvararak tövbeyi nasip etmesini, afyon ve diğer mükeyyifattan kurtulup hikmet esrarının keşfini, Allah aşkının şarabıyla mest olmayı ve bu şarabın mübtelâlığını diler.

Benli, eserin emsalleri arasındaki özelliğini şu cümlelerle ifade eder: *"Bu eseri diğer mükeyyifatlardan farklı kılan bazı özellikler vardır. En önemlisi, münazaranın sonunda bir hakemin devreye girmesi ve hakem olarak Şeyh-i İllâhî adında mutasavvif birinin tercih edilmiş olmasıdır."* (2019, s. 186). *"Bu münazarayı benzerlerinden ayıran diğer bir nokta ise ötekilerinde bozayı içen karakter daima Tatar'dır. Ancak burada Tatar bal yiyen kişiyi temsil etmektedir. Boza ise başka birinin elinde yine kullanılan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir diğer özelliği de eserin sunduğu kültürel zenginliktir."* (2019, s. 186). Benli'ye göre eserde Tahâvî, Cemşid, Pisagor, Cânibeg Han, Esâlûn-ı Hakîm gibi birbirinden farklı kişilerden bahsedilmesi de münazara türündeki diğer eserlerde karşılaşılmayan özelliklerden biridir. Metnin bir

³ Kendisinden gelen rivayete göre 239/853 yılında doğmuştur. İmam Şâfiî'nin önde gelen talebelerinden Muzenî, Tahâvî'nin dayısıdır. İlk hadis ve fıkıh derslerini Muzenî'den alır. Başlangıçta Şâfiî iken yirmi yaşlarından sonra Hanefî mezhebine geçer. Ebû Ca'fer Ahmed b. Ebû İmrân el-Bağdâdî'nin derslerine devamla Hanefî mezhebi hakkındaki bilgisini genişletir. Üç yüzü aşkın hadîşçiden rivayette bulunduğu kaydedilmiştir. Hadis ve fıkıh konuları da dâhil onu aşkın eser kaleme almıştır. 321/933 yılında vefat etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. (İltaş, 2010, s. 385-388).

diğer özelliği de münazara türünde kaleme alınan eserlerde mükeyyifat unsurları kişileştirilerek kendi aralarında münazaraya girişirken, bu eserde doğrudan doğruya maddeleri kullanan tipler münazara hâlinindedir (2019, s. 186).

Söz Varlığına Dair Bazı Dikkatler

Söz varlığı cihetiyle atalarsözü, deyim, mesel ve benzeri ifade yapıları açısından zengin bir malzeme barındırdığı gözlemlenen eserin dikkat çekici özelliklerinden biri de, dilin ve buna bağlı olarak secilerin yerli yerinde kullanılmasıdır. Gerek söz konusu yapıdaki kelimeler gerekse secilerde Türkçe kelime ve eklerin dikkatli biçimde seçildiği fark edilir. Bunun yanında; karakterlerin birbirlerinin düşüncelerini alt etmek niyetiyle söz aldıklarında ortaya çıkan hakaretimiz ifadelerin, Bekâyî tarafından özenle seçildiği anlaşılır. Bu türden kullanımların özellikle kendi dilinden konuşturulan karakterlerin üslubunu yansıtmak ve aynı zamanda muhatabı eğlendirmek niyetiyle kaleme alındığı düşünülebilir. Seçilen kelimelerin ve yapılan benzetmelerin eserin yazıldığı dönemin hitap şeklini ve hakir görme ifadelerini yansıttığı da söylenebilir. Eser içerisinde yer verilen pek çok kalıp ifade ve deyim bu esprili ve hezliyat üslubu çerçevesinde secilerle şekillendirilir: “Ağız açana söz atardı ve göz oynadana kaş çatardı”, “muvâfıkâne bakışlar ve münâfıkâne göz kaşıklar” ve “Bre ıtır! Hemân öñümden ırıl” gibi ifadeler bu tercihe örnek olarak gösterilebilir. Bekâyî’nin münazarada dikkati çeken tasarruflarından biri de eser içerisinde Kırım’dan gelen ve bala müptela oluşuyla zikredilen Tatar’ı kendi dil özellikleri çerçevesinde konuşturmasıdır. Ayrıca müellifin, eserini ve karakterler arasındaki diyalogları kurgularken esprili ve müstehzi bir üslubu tercih ettiği ve bu üslubu yakalayabilmek için muhtemelen metin üzerinde çalıştığı dikkat çeker. Bunun en güzel ve yoğun örneklerinden biri eserin sonuna doğru verilir. Mükeyyifata düşkün diğer tipler, şarap müptelasından kaçarken her biri kendi mükeyyifatıyla ilgili maddelerin ardına veya içine saklanır. Bu müstehzi ifade biçimi, kelime seçimiyle ortaya çıkan secilerle esere üslup bakımından ve edebî olarak değer katar:

Be-hey müriüvettlü güzel bég’ déyegördiler, çäre ve dermân olmadı. Seylâb-ı hayret başlarından aşdı. Mağâm-ı intizâr mahall-i firâr olup haşyet ü hafıdan buñaldılar. Zârürî şuffeden aşığa dökildiler. Bengî bu iztırâbu gördi hemân kendirliğe urdı. Bâl-hvâr ise hemân izlendi dan ardına kıvanlığa gizlendi. Bûze-hvör kaçarak bir hürmene érdi, fi’l-hâl ıtır bağına girdi, bir ıtırıya şıgıdı. Tiryâkî hvod çokdan kösteği kırdı, haşhâş kabına girdi, yanında birkaç yârâna dalı yér vérdi. Berş-nâk hem kaçır üftân ü hayrân, âh bir-ayak yârân, bir muşlih Müselmân ardına bakmayup géder. Hafıfıdan donna tebevüil éder.

Münazaranın söz varlığında atalarsözü, mesel ve deyim yapısındaki birçok ifade kalıbının teşbih ilgisiyle kullanıldığı da dikkat çekmektedir. Örneğin, eserde ustalıkla dillendirilen bu cümlelerden müşahhas bir parça şu şekildedir:

Esrâr gişiniñ gözinde fer komaz, yüzinde lem’a ve eser komaz. Şüretüñüz, yosunu yüze gelmiş bürkeye ve rişüñüz, fażalâtdan bitmiş süpürgeye beñzer. Geçelim cümleden be-hey câhil. Keoden ol ki hayrândur, mahzâ hayvândur. Bulduğın yahşi yaman yér, tek şıgıra şaman vér. Gâh olur şalgamı alma ve şâbünü halvâ déyü yérsiz. Eşer-i beng geçdükdün soñra sözi geçmemiş nâdâne ve elegi şatılmamış Çingâne gibi eve varmadan hasta, hemân cavalacosta olursız. V’allâh bilmem kanğı birin söyleyeyin. Dimâğüñüz muhtel ve başuñuz kel. Ve rişüñüz zırnihe, burnuñuz milhe beñzer. Sefâhat bardağı, hamâkat çardağısız. Uyuqlamadan düş görenlerden ve otururken yürüyenlerdensiz.

Metindeki deyim, mesel, atalarsözü ve bu türden ifade kalıplarının özellikle klasik Türk edebiyatı geleneğinde kaleme alınmış manzum metinlerle büyük oranda benzeştiği görülmektedir. Bu gibi ifadelerin dikkati çekenlerine şu şekilde işaret edilebilir:

i. bir ayağ ile/üzre dur- [67a, 67b]⁴: Metinde iki yerde geçen deyimın anlam yönünden kullanılışları birbirinden farklıdır. Klasik Türk edebiyatı metinlerinde esas mihverde saygı ilgisiyle kullanılan ifadenin münazara metninde geçtiği ilk yerde, klasik şiir dilinde klişeleştiği bilinen hizmet etmek için tazim eden çiçek anlamı (Şentürk, 2017, s. 252) görülürken; ikincisinde ise allâme karşısında cevap vermeye hazırlanan öğrencinin hürmetkâr duruşu (Şentürk, 2017, s. 252) tasvir edilmektedir.

ii. arpaya şalmaz [67b]: İlk bakışta Türk kültüründe arpayla ilgili bir inanış çevresinde karşımıza çıkan “fal açma” anlamındaki *arpa şal-* deyimini (Ögel, 1991, s. 158) çağrıştırsa da metin içindeki kullanılışı bunun dışındadır. Metinde “aldırmamak, kulak asmamak” anlamına gelen (Tietze, 2002, s. 241) ‘aynına alma- fiiliyle ‘aynına almaz şeklinde secili olarak yer verilen deyimın bu ifadeyle benzer anlamda kullanıldığını söylemek mümkündür.

iii. kirpüğine şalındur- [67b]: Gölpınarlı'nın *kirpüğine aşmamağ* ifadesiyle birlikte değerlendirerek “kulağına girmemek, eslememek, önem vermemek” (Gölpınarlı & Sungurbey, 1967, s. 195) anlamlarıyla karşıladığı ifade, metinde de anılan anlamlar çerçevesinde kullanılmaktadır.

iv. şakaloz [68a]: Prangı topundan daha ufak, tüfeğe benzeyen küçük bir top çeşididir (Erendil, 1988, s. 70). Macarların bu türden küçük el toplarına verdikleri ad “*szakállas*” idi (Ágoston, 1999, s. 628). Ágoston, Türk dilinde *şakloz, şakolos, sakalos, çakaloz, çakalos* ve *çakanoz* benzeri adlandırılan silahların “kanca tüfek” anlamındaki Macarca “*szakállas*” sözcüğünden geldiğini öne sürer (1999, s. 628). Münazara metninde izafet yapısıyla teşbih ilgisi çerçevesinde kullanılır.

v. tığ-ı haşhâş [68a]: Türkçede yaygın şekilde bilinen anlamı dışında haşhâş “*zırh ve silah kuşanmış insan*” anlamına da gelir (Dehkhodâ, 1998, s. 9808). Bekâyi'nin terkihiyle benzer yapıda olan nûze-i haşhâş ise bir lale ismidir (Aktepe, 1953, s. 113). Münazara metninde geçen bu terkipte ise daha çok teşbih ilgisiyle kullanıldığı görülmektedir.

vi. dervâze [69b]: Kelime bu imla ile aslında Arapça olup “kapı” anlamındadır (Steingass, 1975, s. 519); ancak metinde geçtiği yerde bu anlama uygun değildir. *Lugatnâme*'de Dehkhodâ'nın şahsî notları kaynaklığında aktarılan bilgiye göre *derveze*, “dilenme” anlamındaki Farsça *deryûze* kelimesinin Arapçalaşmış biçimidir (2016, s. 9389). Benzer biçimde Hançeri Bey de *dervâze kerden* fiil yapısını *deryûze kerden* ile bir arada, aynı anlam karşılığıyla “dilenmek” olarak karşılar (Handjéri, 1841, s. 488). Metinde *dervâze* biçiminde imla edilen kelimenin anılan anlam çerçevesinde kullanıldığı görülmektedir.

vii. yigitbaşı [69b]: Esnaf teşkilatında kethüda yardımcısı olarak bilinmektedir: “*Kethüdanın yardımcısı olarak görev yapan yigitbaşı, esnafın özellikle örgütüçi meselelerinin hallinde, sorunların başta kethüda olmak üzere gerekli yerlere iletilmesinde önemli bir rol oynamaktaydı.*” (Şahin, 2020, s. 381-382). Metinde *yigitbaşı geç-* şeklinde fiil yapısıyla, mecaz ilgisi çerçevesinde kullanılmaktadır.

viii. pîrâhen yağ- [70a]: Klasik edebiyat metinlerinde hurka ve gömlek yakmanın iki anlam ilgisiyle, mecliste mürşide ihtiram ve meyhanede küslüğü bitirmek manaları çerçevesinde kullanıldığı bilinmektedir (Güneş, 2020, s. 2047-2048). Metinde “*Mezkûr ‘ayyâş, fusekâ-yı dehrde baş idi. Ser-mâyesi mey-hâneye şu gibi ağırdı ve her meclisde néce destâr u pîrâhen yağırdı*” şeklinde geçen ifadenin bu anlamlar çerçevesinde kullanıldığını söylemek güçtür. Burada daha çok, varını yoğunu feda etmek anlamının kastedildiği düşünülebilir.

ix. dervîş-i dervîşân olsun [71b]: Başka Türkçe metinlerde de örneğine rastlanan ifade *Dîvân-ı Yûnus*'ta “*iy bî-çâre danışman it dervîş-i dervîşân / dervîşlere irişen işine peşimân olur*” beytinde geçmekte olup eserin neşrinde “*dervîşlere dervîş ol*” anlamıyla karşılanmıştır (Boz, 2021, s. 150). Gölpınarlı ise

⁴ Buradaki varak numaraları, H nüshasına göredir.

Yûnus Emre’nin beytinde geçen ifadenin izahında şu bilgileri vermektedir: “*Deroîş-i deroîşân: Yüksek sesle okunan ve gül-bâng denen mürettep dualarda, bilhassa sonlarda söylenen bir sözdür.*” (1983, s. 512).

x. efyûna şu kat- [71b]: Şiir dilinde, sırrı açığa çıkarmak anlamında “*şaraba afyon katmak*” ifadesinin kullanıldığı bilinmektedir (Onay, 2004, s. 82). Metinde tek yerde geçen bu ifade benzer bir mecazî anlamın bulunduğu düşünülmeyle birlikte; ifadenin metindeki biçiminde, bir şeyin yapısının bozulması anlamına gelen *şu kat-* deyimini de kullanıldığından dolayı, afyonun değerini kaybetmesi kastedilmiş olabilir.

xi. îmānum [71b]: Abdülaziz Bey’in “*deroîşlerin birbirine hitabı*” anlamıyla karşıladığı kelime (1995, s. 409), metinde de hitap cümlesi içinde geçer.

xii. at mı şatduñ [72b]: Metin içerisinde tek örneğiyle karşılaşılan bu ifade ilk bakışta standart fiil yapısı olarak görülse de aslında on beşinci yüzyılda derlendiği bilinen *Kitâb-ı Atalar*’da “*at mı şatduñ gümişli yancuğum iseñ kesil*” (Oy, 1972, s. 188); Molla Lutfî’nin *Harnâme*’sinde ise “*yürü bize ne uyduñ at mı şatduñ*” (Gökyay, 1986, s. 166) şeklinde görülürken başka eserlerde de örneklerine rastlanmaktadır. Veled Çelebi İzbudak, bu ifadeyi “*Bana at mı sattın? Atın sırmalı çulu isen de çekil benden uzaklaş*” şeklinde açıklamıştır (1936, s. 48). Gerek metindeki gerekse diğer kullanılış biçimleri göz önünde bulundurulduğunda, günlük konuşma dilinde yer ettiği anlaşılan ifadenin, istihzalı bir üslupla büyük bir iş yapmamayı, yararı dokunmamayı belirtmek için kullanıldığı düşünülebilir.

xiii. görürken çeleri, bakarken belerikâalur [72b]: Hüsâm-ı Sahrâvî’nin *Har-nâme*’sinde geçen bir beyit, bu türden eserlerdeki söz varlığının müşterekliği bağlamında okunabilir: “*nasîhattan işittikçe çelerir / gözü dört yaña bakarken belerir*” (2020, s. 126).

xiv. tâcın kec eyle- [73b]: Metinde *tâcını kec kı-* biçiminde de kullanılan ifade, esas yapısı itibarıyla Farsçadır. *kuleh kec nihâden* fiil yapısına verilen bazı anlam karşılıklarında “*küstahlık göstermek, cüret, çok başlılık kılmak, fodulluk etmek, kibir ve gurur göstermek*” (Güneş, 2020, s. 2047-2048) gibi açıklanan ifade, eserde de benzer anlam ilgileriyle kullanılmaktadır.

xv. göz otı [73b]: Kadim tıp metinlerinde ve çeşitli sözlüklerde göz otu, birden fazla bitki adıyla karşılır. Bunlardan en yaygını ise anzeruttur (Şeyh İmâm el-Bardağî, 2006, s. 142; Mütercim Âsım Efendi, 2009: 219). Münazara metninde ise *göz otı*, bu ilgiden bir hayli farklı biçimde esrarın adı olarak geçer.

xvi. cavalacosta [74b]: Argoda *cavalacos* ve *cavalacoz* biçiminde de kullanılan kelime “*değersiz, uyduruk*” (Aktunç, 1998, s. 67) anlamlarında olup metindeki kullanılışı da bu yöndedir.

xvii. kör bengî [74b]: “*Esrardan aşırı sarhoş olan için kullanılır.*” (Aksoyak, 2004, s. 182). Metin içerisinde, verilen anlama uygun olarak birden fazla yerde örneği bulunmaktadır.

xviii. köstegi kır- [78b]: Tanyeri’ye göre “*bağlı bulunduğu yerden ayrılmak*” (1999, s. 181) manasında kullanılır. Mehmet Halit [Bayrı]’ya göre “*kaçmak, gitmek*” anlamında kullanılan *kirişi kırmak* deyimiyile aynı anlamdadır (1934, s. 128). Köstek kırmanın aslında yeni yürümeye başlayan çocukların daha çabuk yürümesi için yapılan uygulama olduğu bilinmektedir: “*Yeni yürümeye başlamış çocukların ayaklarına bir simit çöreği geçirerek, çocuk emeklerken o çöreği ayağında kırmak çocuğun çabuk yürümesi için bir urasadır. Bunun ismine köstek kırma denir.*” (Yalman, 1977, s. 491). İfadenin *üz-* ve *kır-* fiiliyle kaçmak anlamına *Dede Korkud* metniyle birlikte (Gökyay, 1973, s. 252), *Deli Birader Gazâlî*’nin *Dâfi’u’l-Gumûm ve Rafi’u’l-Humûm*’unda (Kuru, 2000, s. 114, 135) ve Hüsâm-ı Sahrâvî’nin *Har-nâme*’sinde tesadüf edilir (2020, s. 96). Başka metinlerde de bu ifadeyle karşılaşılmaktadır.

xix. dibi tüş- [93a]: Argoda “pek beğenmek, çok hoşlanmak; sırnaşmak, yaltaklanmak” (Aktunç, 1998, s. 89-90) anlamlarında kullanılan ifadenin, metinde bu anlam doğrultusunda kullanılmadığı görülmektedir.

Esas olarak mensur eser vasfı taşıyan münazara metni içerisinde, sayısı azımsanmayacak ölçüde manzum parçalar da bulunmaktadır. Bunlardan 39 tanesi altı, üç ve çoğu iki beyitten oluşan kıt’a; 3 tanesi dört, altı ve on beyitten oluşan mesnevi; 6 tanesi ise beyit nazım şekliyle yazılmıştır. Mensur kısımla konu ve bağlam yönünden birebir uyumlu ve iç içe bir yapıda bulunan manzumeler, kimi zaman eserin aslında anlatılan cümlelerin âdetâ manzum şekilde ifadesiyken bazen de öne sürülen iddialara mesel ve deyimlerle delil getirme ilgisiyle kullanılır. Farsça bir örnek dışında tamamı Türkçe olan manzumeler, başka bir kaynaktan alıntılanmamış olup Bekâyi’ye aittir. Manzumelerin başlıklandırılması nüshalara göre farklı olduğu gibi özellikle **H** nüshasında nazım şekli ayrıntısına pek de işaret edilmeden “Nazm” ve “Şi’r” gibi daha genel yapıda ifadeler yer almaktadır. **M** nüshasında ise genellikle “Kıt’a” kimi zaman da “Meşnevî” gibi başlıklar atılmıştır.

Metnin Nüshaları

Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu, Nr. 6304/4 (H)

Tespit edilebildiği kadarıyla bu nüshadan bahseden ilk isim Günay Kut’tur. Metin, daha çok eser sefinesi görünümü taşıyan bir mecmua içerisine, 65a-82b sayfaları arasına kaydedilmiştir. Nüshanın ilk vikaye sayfasına çıkarılan fihristte eser ismi “Risâle-i Münâzara-i Erbâb-ı Keyfiyyât” adıyla kaydedilmiş, hemen altına “Tâm 155” notu düşülmüştür. Aynı sayfanın b yüzüne ise nüshanın ikinci bir fihristi çıkarılmış ve dördüncü sırada “Beğâyi-yi Sinobî, Münâzara-i Erbâb-ı Keyfiyyât” ibaresi kaydedilmiştir. Metin, nohudî renkte kâğıda, hemen her sayfada 19 satır üzerine harekesiz talik hatla yazılmıştır. Başlıklar ve kelime aralarındaki durak noktaları sürh mürekkepledir. 66b sayfasının sağ üst kenarında 1219/1804-1805 yılının belirtildiği bir mühür bulunur. Eserin başlığında zikredilen “sellemehullâh” ifadesinden hareketle, nüshanın müellifin yaşadığı dönemde istinsah edildiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle elimizdeki diğer nüshaya göre daha muteberdir. Metin, diğer nüshada kayıtlı metne göre Arapça-Farsça kelimelere daha sık yer verilerek, seciler göz önünde bulundurularak kaleme alınmıştır. İmla yönünden çok büyük yanlışlıklar olmamakla birlikte “hayret”, “hayrân” gibi bünyelerinde “hâ” harfi bulunan kelimelerin aslî imlalarının dışına çıkılarak “hı” harfiyle yazıldığı görülür.

İBB Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet Yazmaları, K. 564/11 (M)

Tespit edilebildiği kadarıyla bu nüshadan bahseden ilk isim Gönül Alpay-Tekin’dır. Metin, cönk biçiminde mecmua vasfını taşıyan yazmanın 89a-94b sayfaları arasında kayıtlıdır. Varak numaraları, cöngün bir bölümünden sonra ters yazılması nedeniyle geriye doğru gider. Nohudî renkte kâğıda, hemen her sayfada değişmekle birlikte 27 veya 29 satır üzerine, kimi zaman harekeli ancak genelinde harekesiz nesih hatla yazılmıştır. Sayfalar sürh mürekkeple cetvellenmiştir. Başlıklar ve eser içerisindeki durak noktaları da aynı şekilde sürhtür. Metin baştan, sondan ve ortaldan eksiktir. Eserin konu bütünlüğü içerisindeki doğru sayfa sıralaması -arada kayıp varaklar olmakla birlikte- 94a-94b, 90b-90a, 92b-92a, 93b-93a, 91b-91a, 89b-89a şeklindedir. Bu nüshada kayıtlı metin, diğer nüshaya göre daha fazla müdahaleye uğramış gibidir. **H** nüshasındaki bazı ifadeler bu nüshada çıkarılmış, kimi Arapça ve Farsça kelimeler ise Türkçeleştirilmiştir. Örneğin **H** nüshasında “tarfetü'l-‘aynda” şeklinde geçen ifade bu nüshada “göz açup yumınca”, **H**’de “cezmen tahtîre” şeklinde geçen ifade “yazmağa”, **H**’de “kadem-i mübârekine” şeklinde kayıtlı ifade “ayağına” şeklinde kaydedilmiştir.

Metnin Çeviriyazıya Aktarımında Gözetilen Esaslar

- Metnin çeviriyazıya aktarımında büyük oranda Reşit Rahmeti Arat tarafından hazırlanan *Türk İlmî Transkripsiyon Kılavuzu*’ndaki transkripsiyon sistemine uyulmuş (1987, s. 32-68), vâv-ı ma’dûlenin imlası hakkında ise Fatma Tulga Ocak’ın tespiti dayalı teklifleri göz önünde bulundurulmuştur (1997, s. 167-172). Örn. *h^{vo}ş, h^{vod}, mey-h^vâr* vb.
- Nicelik yönünden eserin metninin tam yazması H nüshası olmakla birlikte birçok varağı eksik olan M nüshasında bulunan farklara işaret edilmiş, zaman zaman da bu farklardan anlamca uygun olanlar metinde esas tercih edilmiştir.
- Her iki nüsha arasında tek kelimeye veya eke dair fark varsa, bunlar ilgili kelime veya ekin hemen sonuna atanan dipnot numaralarıyla aparatta gösterilmiştir. Örn. metinde: *‘uğdelerin*, aparatta: *‘uğdeyi*. Birbiri ardına gelen birden fazla kelimedeki fark olması durumunda, farkın bittiği yere dipnot numarası verilmiş ve aparatta ilk olarak farkın başladığı kelime yazılarak ardından gelen sözcüklere üç nokta ile işaret edilmiş, “[” işaretinden sonra diğer nüshadaki farka yer verilmiştir: Örn. metinde: *cezmen tahrîre*, aparatta: *cezmen...] yazmağa*. Bu durum, bir nüshadaki *cezmen tahrîre* ifadesinin diğer nüshada *yazmağa* şeklinde olduğunu gösterir. İki nüshadan birinde yer alan farkın ana metne alınmadığı durumlarda ilgili yere dipnot numarası atanmış, aparatta, dipnot numarasının olduğu kelimenin baş harfi kısaltılarak gösterilmiş ve ilgili nüshada bu kelimedeki önce gelen ancak metne alınmayan fark kaydedilmiştir. Örn. metinde: *reng-pezîr ve*, aparatta *olurdu v*. Bu durum, bir nüshadaki *reng-pezîr ve* ifadesinin diğer nüshada *reng-pezîr olurdu ve* şeklinde olduğunu gösterir. Benzer uygulamaya bazı durumlarda ilgili dipnot numarasının atandığı yerden sonrasında göstermek amacıyla başvurulmuştur. İlgili kelimenin baş harfi aparatta başa yazılmış, ardından gelen ve metne alınmayan kelime veya kelimeler bunun ardından gösterilmiştir. Örn. metinde: *...ebdâl*, aparatta: *e. ve zemm-i beng*. Bu durum, bir nüshadaki *ebdâl* kelimesinden sonra diğer nüshada *ve zemm-i beng* ifadesinin kayıtlı olduğunu gösterir.
- Semih Tezcan’ın teklifi uyarınca (1994, s. 12-13) palatal ünlülü sözcüklerin son sesindeki tonlulaşma temayülü dikkate alınarak ardından vokalle başlayan bir kelime gelmesi durumunda *kâf* harfiyle biten Türkçe kelime ve eklerin sonundaki /k/ sesi, /g/ şeklinde okunmuştur. Örn. *yétürmeg için, esrig olup* vb.
- Eski Türkiye Türkçesi metinlerinde çoğu zaman herhangi bir özel işaretle belirtilmemekte birlikte bazen harfin üstünde veya altında üç noktalı keşide ile gösterilen, Osmanlı Türkçesi metinlerinde yakın yüzyıla değin varlığını sürdüren (Gökçe, 2002, s. 169-170) ve hatta günümüz ağızlarında hâlen kullanılan, kelime başındaki ön damaksı /g/ sesinin yazımında bu konudaki görüşlere uyulmuştur (Develi, 2000, s. 32-33). Örn. *gendü, gişi* vb.
- Eserde geçen ayet ve hadis benzeri iktibaslar ile Farsça bir beytin çevirisi dipnotta verilmiştir.
- Sözlüklerde bulunmadığı için kesin bilgiye dayalı biçimde anlamlandırılmayan veya okunuşundan emin olunamayan kelimelerin sonuna parantez içinde soru işareti konulmuştur. Bu türden bazı kelimelerin eski harfli şekilleri aparatta gösterilmiştir.

Çeviriyazılı Metin

[H 65a] [M -]

Li-Mevlânâ Bekâyî sellemehullâh^u

Risâle-i Münâzara-i Erbâb-ı Keyfiyyât ve Aşhâb-ı Me'âcin ve Vâkıf Kerden-i Mükeyyifât

Hâlât: Bâ'is-i tahrîr-i kalem ve mücib-i taştîr-i raqam oldur ki meger bir gün şehr-i Sinob'da hâşşa-i cây-gâh-ı mergûbda bir-néce cüvân-ı nîk-şân ve 'ârif-i nükte-dân ile şahrâ-yı muşâhabetde dilîrlik ve fezâ-yı mu'âşeretde meydân-gîrlig édüp her yüzden perde-i ma'nâyı güşâde ve her sözden maṭlab-ı a'lâyı âmâde kılduḡdan soñra sibâk-ı suhen-i meserret-encâm ve siyâk-ı netîce-i kelâm, erbâb-ı keyfiyyetüñ zevk-i hâli ve aşhâb-ı germiyyetüñ semtlerinden kemâli ne vech iledür aña müte'allıḡ oldılar. İttifâk yârân-ı şafâ ve hullân-ı vefâdan ki meclisde hâzırlar, bu faḡire nâzırlar idi; her biri germiyyet-i 'aḡl-ı pāk ve keyfiyyet-i idrāklerince berş ü efyün u esrâr u ma'cün u şarâb-ı gül-reng ü bûze-i pür-jeng ve bâl-ı bî-mâl hakkında güft-ü-gü eylediler. Ve 'Bu eşnâfuñ evşâfın 'alâ-kemâli-hi ne vech iledür' déyü cābe-cā söylediler. Kimi eyitdi: 'Efyün, ḡidâ-yı laṭîf ve âkilinüñ muşâhabeti ḡâyetde nazîfdür.' Ba'zılar dédiler kim 'Bâde-i nâb, sîne-i [H 65b] mecrühuñ merhemi, efyün dédükleri nenüñ emidür.' Ve bir-néceler bî-kibr ü kîn, 'Esrâr da h'voş miskîndür' dédiler. Ol miyânda bir lâ'ubâlî medḡ étdi bâlî. Ve biri de bûzeyi maḡbûl ve ḡâyet ma'kül ṭıtdı. Ve bi'l-cümle her biri kelâmını bir ma'nâya şarf ve bir semte ḡarf étdi. **Şi'r:**

Kimisi dédi bâdedür bâde
 Bendeyi şâh éden bu dünyâda
 Dédi kimi de âh efyünüñ
 Yoḡdur hiç nazîri maḡbünüñ
 Biri de dédi berş ra'nâdur
 Şan dem-i rûḡ-baḡş-ı 'İsâdur
 Birisi de eyitdi kim esrâr
 Keş éder âdeme néce esrâr
 Biri de dédi bâlî bed şanmañ
 İçmez isem ben anı red şanmañ
 Biri dédi bûze ki ṭatlu ola
 Şanmañ içenler anı yatlu ola

Neşr: Bu maḡûle her biri cevâb ve bir semti şavâb gördiler. 'Âḡbet eyitdiler: 'Éy-â keyfiyyât-ı mezkürüñ şâhibleri ve neş'eât-ı mezbûruñ ṭalibleri! İsti'dâdlarınca her biri mu'âraza ve zâtları ḡasebince münâkaza étsele kâr-zâr-ı ma'rekede ḡalib ü maḡlûb kim olmaḡ mutaşavverdür ve maḡlûb u mekrûb kim olmaḡ müyesserdür?' **Şi'r:**

Başlu başına cümlesi bunlar
 Geçinür her biri birer sulṭân
 Cem' olcaḡ birisi ḡalib olur [H 66a]
 Şübhe yoḡ cümle olmaz yeksân

Neşr: Çün ḡaḡîr, bu [M 94a] yârânuñ bu 'uḡdelerin⁵ güşâde étmesine tereddüd ve bu su'âl ü cevâb fayşal bulmasına taraşsudların⁶ añladum, eyitdüm: 'Mesmü'umdur ki zemân-ı aḡdemde⁷ bir vaḡt-i ḡurremde cây-gâh-ı mergûbda⁸ ve teferrüc-gâh-ı maṭlûbda fırḡa-i tiryâkiyân u⁹ bengiyân u berş-

⁵ 'uḡdeyi M

⁶ taraşsudlara ben M

⁷ aḡdemüñ M

⁸ mergûb H

⁹ - M

nâkiyân-ı zemân¹⁰ ve cümle-i mestân-ı şarâb u¹¹ bâl u bûze-nâk cem' olup her biri gendü¹² mertebesin şüret-i kabûle götürmek ve esb-i da'vâyı meydân-ı işbâta yétürmeg için gavgâ-yı tiryâkiyân âsmâna ve şadâ-yı ser-h'v'oşân keyvâna çıkar.¹³ **Nazm:**¹⁴

Bengî da'vâ-yı meskenet étdi
Tutdı tiryâkî râh-ı semt-i celâl
Mest-i mey h'v'od cihâna şâham dér
Berş-nâkiûñ elinde küllî kemâl
Bûze haylî hürüş u cüş étdi
Tatluluk da'vîsini eyler bâl

Nesr:¹⁵ 'Âkıbet¹⁶ mest-i ciger-tâze, bâ-bülend-âvâze, tã'ife-i mezbûruñ¹⁷ ve cem'-i mezkûruñ her birine cüvân u pîrine delâyil-i zerrîn ve meşâ'il-i rengîn ile dürlü dürlü cevâblar¹⁸ ve güne güne 'itâblar¹⁹ édüp germiyet-i bî-hüdesiyle hürrem ve fikr-i fersüdesiyle bî-gâm olurken, nâ-gâh bir güşeden²⁰ bâ-murze'l-minen (?) mülk-i velâyetüñ pâdişâhı ya'ni²¹ Şeyh-i İlâhî [H 66b] bâ-nür-ı bâhir ol meclise hâzır u nâzır²² olup cümlesinüñ şübehâtını²³ def' ve su'âl ü cevâbın²⁴ ref' édüp âyât-ı²⁵ beyyinât-ı Rabbânî ve ehadîs-i Resûl-i şamedânî birle cemî'ini²⁶ terdîd ve 'azâb-ı âhiretle tehdîd étmişdür.' Çün huzzâr-ı meclis, fakîrden bu kelimâtı güş ve yér yér hürüş étdiler. Ol miyânda bir cüvân-ı zîbâ-hilkât ve²⁷ hande-rüy u²⁸ nîk-behcet ki emri câna ve hükmi cihâna geçirdi. **Nazm:**

Hüs'n ü hulkiyle ol gül-i hamrâ
Gül-i büstân-ı cân idi maḥzâ
Nâmı Muşlı cemâli nürânî
Hüblük mülkinüñ Süleymânı
Âferînler cemâli bâğına
Her melek yüz sürer ayağına
Gül-i ruhsârı kalbi şâd étdi
'Andelîb-i revâm²⁹ söyletdi

¹⁰ berş-nâkiyân-ı ...] berş-nâk M

¹¹ - M

¹² gendi M

¹³ çıkup M

¹⁴ Kıt'a M

¹⁵ - M

¹⁶ - M

¹⁷ mesfûruñ M

¹⁸ cevâb H

¹⁹ 'itâb H

²⁰ güşede M

²¹ - H

²² u ...] - H

²³ şübhesini M

²⁴ cevâbların H

²⁵ âyât u M

²⁶ birle ...] bir cemî'isin M

²⁷ bir M

²⁸ - H

²⁹ revân H

Neşr:³⁰ Der-ḥāl³¹ fakīre teveccüh édüp eyitdi: ‘Münāzara-i ḥayl-i³² mezbūrān bā-ḥüsn-i tertīl beyne'l-icmāl ve't-tafşīl zuhūra gelse ḥazz éderdik.’ Çün fermān-ı vācibü'l-iz‘ān olıcaḡ dā‘ī daḡı³³ ‘N'ola inşā'-Allāhu Te‘ālā *fe-nzur māzā terā'*³⁴ déyüp cezmen taḥrīre³⁵ ‘azm ü cezm³⁶ étdüm. **Şi'r:**³⁷

Çün Süleymān'dan emr ola zāhir
Lāzım oldur ki mūr éde tāt
Béglerüñ kārı³⁸ ber buyurmaḡdur [H 67a]
Bendeye ḡullıḡ eylemek ‘ādet

Āgāz Kerden-i Dāsītān³⁹

Suḡen-ārā-yı [M 94b] aḡbār-ı kuhen ve perde-ḡüşā-yı esrār-ı suḡen bu vech ile ḡikāyet ve bu nev‘ ile rivāyet eylerler kim⁴⁰ meger bir sāl Ḥudā-yı Celle Celāl rü-yı ‘ālemden perde-i şitāyı ḡaldurup ve⁴¹ zemīnden bürüdet-i hevāyı aldurup ya‘nī ref‘-i ḡahr-ı Celāl ve ‘arz-ı luḡf-ı Cemāl édüp bahār ile bişāt-ı ḡarrā bā-ḡaşlet-i⁴² ḡikmet-i bī-ḡayb ḡaberlerin ve ol rüzḡār-ı ḡüb, nesīm-i şimāl-i merḡübla⁴³ şafḡa-i dünyā bā-zīnet-i ḡarrā raḡmet-i lā-rayb eşerlerin söyleyüp yéryüzi merḡüb ḡüller ile ḡonanmıḡ, maḡbüb u maḡlüb⁴⁴ olmuşdı. ⁴⁵ **Nazm:**⁴⁶

Ḥandeden yummaz idi aḡzını⁴⁷ ḡül
Şūḡlıḡlar ḡalurdı her bülbül
Ḥaḡlara düşdi lāle dāḡıyıla⁴⁸
Durdı⁴⁹ süsen de bir ayaḡıyıla⁵⁰
Eyledi her benefşe tācını⁵¹ kec
Aḡça aḡça çiçekler oldı sec⁵²
Yāsemen bulduḡına şarmaşdı
Bād-ı şubḡ-ıla bāḡ ḡarmaşdı
Görüben⁵³ şevḡını bu encümenüñ
Öḡi yayılmıḡ idi her çemenüñ
Ḥayme-i zer-niḡār olup devrān
Her gedā oldı başına sultān

30 - M

31 - M

32 - M

33 de M

34 "...bak/düşün sen ne görüyorsun..." (Kur'an-ı Kerim, "Sâffât", 37:102).

35 cezmen ...] yazmaḡa M

36 ü ...] - M

37 **Ḳıḡ'a** M

38 işi M

39 **Āgāz** ...] **Neşr** H

40 ki M

41 - H

42 bā-ḡil‘at-i ḡadrā M

43 rüzḡār ...] ḡyoş rüzḡār ile M

44 u ...] - M

45 olmuş idi M

46 **Meşnevī** M

47 aḡzın H

48 dāḡı ile H

49 Ḥurdı M

50 ayaḡı ile H

51 tācını M

52 çeç M

53 ḡöricek M

Neşr:⁵⁴ Bu şafâdan her âdem bî-gâm ve her dem pür-dem olup [H 67b] yér yér zevk alup⁵⁵ vérmege ve ‘ışk, tamarları germege başladı. Zarıfân ise münâsib harîfân ile dil-güşâ yerlerde ve tarab-efzâ seyrlerde; kimi maḥbûbla şalınur kimi ırâqdan görüp⁵⁶ alınur, kimi bir⁵⁷ serv-kâmetle teferruce ikâmet édüp berkenâr-ı âb-ı revân hırâmân olup geh⁵⁸ rûya geh⁵⁹ mûya⁶⁰ bakmağda ve kimi bî-yâr u dil-dâr nâle vü zâr édüp âh-ı sûz-nâk ile cigerler yakmağda ve⁶¹ kimi bir lâle-‘izârla tağda⁶² ve⁶³ kimi bir gül-ruḥsârla bâğda. **Nazm:**⁶⁴

Kiminüñ yârı var şafâda gezer
Kiminüñ yârı yok olur giryân
Bu cihân böyledür ezelden tâ
Kimi giryân olur kimi ḥandân

Bu eşnâda meger bir ‘Ârif-i şeh̄r ve zârîf-i dehr varıdı ki ma‘rifetde her şeh̄rde şeh̄r ve cümle-i fûnûnda lâ-nazîr idi. Gâhî def‘-i ḥavâṭır⁶⁵ ve şafâ-yı ḥâṭır için bir miğdâr efyûn-ı vâcibü'l-i‘tibâr ekl éderdi. Belki efyûnuñ cebinden⁶⁶ ḥoḫkası ve şandûkasından oḫkası ḥâlî olmazdı. Farazâ keyfiyyetüñ cevcevinde kâyinât-ı cevi⁶⁷ ‘aynına almazdı ve arpaya şalmazdı. Ve ol ḥâlde⁶⁸ bir ayağ⁶⁹ üzre ‘allâmeye cevâba kâdir ve daḥı⁷⁰ germiyyetinüñ göğünde [M 90b] mümkinâtı⁷¹ kirpüğine şalındurmayup⁷² tarfetü'l-‘aynda⁷³ her kelâmından⁷⁴ bir kitâb zâhir olurdu. **Nazm:**⁷⁵ [H 68a]

Şaḫaloz-ı⁷⁶ ğidâsın atsa zârîf
Feth éderdi ḥişâr-ı ma‘rifeti
Tiğ-ı ḥaşḫâş⁷⁷ ile açar idi
Germ olıcağ⁷⁸ diyâr-ı mekremeti⁷⁹

⁵⁴ El-Kıṣṣa M

⁵⁵ zevk ...] el M

⁵⁶ bakar M

⁵⁷ - H

⁵⁸ kimi H

⁵⁹ kimi H

⁶⁰ şuya M

⁶¹ ve kimi bî-yâr ...] - M

⁶² dağda M

⁶³ - M

⁶⁴ Kıṭ‘a M

⁶⁵ ḥâṭır M

⁶⁶ cebinden H

⁶⁷ cev M

⁶⁸ almazdı ...] arpa miğdârı gözükmeyüp M

⁶⁹ ayak M

⁷⁰ - H

⁷¹ kâyinâtı H

⁷² almazdı H

⁷³ Tarfetü'l-‘aynda] Göz açup yumunca M

⁷⁴ kelâmında M

⁷⁵ Kıṭ‘a M

⁷⁶ Şaḫalos-ı M

⁷⁷ ḥaşḫâş H

⁷⁸ olıcağ H

⁷⁹ ma‘rifeti M

Neşr:^{80c} Ārif-i mezkūr bir⁸¹ gün hevānuñ⁸² h̄voşlğın temām⁸³ ve zemānuñ dil-güşālıgın mā-lā-kelām⁸⁴ görüp ğidā-yı şāh̄sın müheyyā ve arzū-yı seyr-i şahrā étđi ve eyitdi: ‘Varayın⁸⁵ kenār-ı⁸⁶ gülşende bir-h̄voş nişimende⁸⁷ gendü⁸⁸ ‘ālemümde neşāt ve kār u⁸⁹ demümde⁹⁰ inbisāt édeyin’ déyüp nezāketle şahrāya ve zarāfetle fezāya çıkdı. Zīr ü bālā her tarafı temāşā éderken gözi bir bāğa rāst geldi ki gülistān-ı bāğ-ı⁹¹ İrem gibi gülleri āmāde ve dil-i erbāb-ı kerem gibi⁹² bābı güşāde, envā^{c-1} şükūfeyle⁹³ her tarafı müzehher ve eşnāf-ı ezhārla her⁹⁴ güşesi münevver. Hezār bülbül-i destān-serā ol bāğ-ı behişt-āsānuñ eşcārında āvāda⁹⁵ ve néce murğān-ı h̄voş-elhān anda güne güne şadāda. Her cāyında mā-yı bāridi cārī ve çemeni semen-i ‘aybdan ‘ārī.⁹⁶ **Nazm:**⁹⁷

Bir gülistān idi⁹⁸ ki ger Ādem
Görse añmazdı h̄ç cennetini
Āferinler dér idi⁹⁹ ger Rıdvān
Güllerinüñ¹⁰⁰ göreydi keşretini

‘Ārif çün ol maķām-ı dārū's-selāmu temāşā étđi, zevķinden gendüden¹⁰¹ gétdi. Etrāf u¹⁰² eknāfın temām¹⁰³ seyr étđükden şöñra gördi [H 68b] meydānında¹⁰⁴ a'nī bāguñ çaķ miyānında¹⁰⁵ şeş girih ve¹⁰⁶ çār-deh zih münkasem ve muţarraħ¹⁰⁷ bir serir-i a'lā ve bir şuffe-i mu‘allā bünyād ve der ü dīvārı bi-temāmiñā¹⁰⁸ ābād étmişler. Girüp çaķ münthāsında ve şadr-ı a'lāsında cülüs étđi. Ve¹⁰⁹ fi'l-hāl iki dāne¹¹⁰ ğidā-mānend cevz-i bevvē biri biri ardınca atdı. Güyā ki cānına cān katdı. **Nazm:**¹¹¹

Dédi çünkim ğidāları çaldım
Benden evlā cihānda yok mihter¹¹²
İki topıla şimdi fetħ éderem
Ger muķābil olayıdı kişver

- 80 - M
81 ol H
82 avānuñ M
83 - M
84 - M
85 ve ...] varuban H
86 - M
87 nişimend H
88 gendi M
89 - M
90 demde M
91 - M
92 gülleri ...] - H
93 şükūfe ile M
94 ezhārla ...] nūr ile cemī^c M
95 devvār-ı her-bār idi H
96 şadāda ...] şadādan kemākān pür-velvele ve her güşe der-zelzele idi H
97 **Ķıţ'a** M
98 gülistān ...] gülistāndı M
99 dér ...] déyeydi M
100 güllerinde M
101 gendiden M
102 - M
103 - H
104 - M
105 çaķ ...] meydānında M
106 - M
107 münkasem ...] - M
108 dīvārı ...] dīvārdan M
109 - H
110 - M
111 **Ķıţ'a** M
112 mihter yok H : yok mihter H (Mukaddem-muahhar işareti vardır.)

Âmeden-i Berş-nāk der-Şuffe-i Bāğ-ı Pür-rāğ¹¹³

Meger ol yérde bir zaríf Berş-nāk varıdı. Keşret-i ekl-i¹¹⁴ berşden beñzi mu‘aşfer ve reng-i za‘ferāndan rüyü¹¹⁵ muza‘fer idi.¹¹⁶ Cevlān-ı berşde Hindüstān’a dek¹¹⁷ hükmi geçerdi. Ve germinde bir âdem bulsa¹¹⁸ iki biçerdi. Қақағанлықда¹¹⁹ bir dāne ve şaқsaғанлықда yegāne idi. Ağız açana söz atardı ve¹²⁰ göz oynadana қаş çatardı.¹²¹ Farazā Ebū Cehl’e sögseler reng-pezīr ve¹²² yāy adın¹²³ añsalar tīr¹²⁴ olurdı.

Şi‘r:¹²⁵

Érişüp berşi¹²⁶ pür-kıvām olsa
Gül-i neşrīn gibi gülerdi yüzi
Geçicek līk¹²⁷ keyfiyet hāli [M 90a]
Yaşlu gözlü¹²⁸ olurdı burnı gözi

Neşr: Zaríf-i [H 69a] mezkūr dahı¹²⁹ hevānuñ leţāfetini¹³⁰ ve feżānuñ melāhatini¹³¹ görüp ‘Bugün¹³² berşi bir a‘lā maқāmda ve bir¹³³ zībā merāmda ekl étmek¹³⁴ gerekdür’ déyüp gezerken *el-cinsu ile’l-cinsi yemil*¹³⁵ mübteğāsınca ve *innallāhe melā’iketu yesūķāne’l-ehlu ile’l-ehli*¹³⁶ müdde‘āsınca¹³⁷ mevşūf-ı sâbık olan maқām-ı fāyıқda¹³⁸ ‘Ārif-i Efyūnī’ye mülākāt olup birbirini¹³⁹ āşinā vü rüşenā bulup¹⁴⁰ cülüs étdiler. **Nazm:**¹⁴¹

Her gişi cinsine elbette zarūrī meyl éder
Böyledür ‘ālem duraldan¹⁴² kāyinātuñ cünbişi
Cāhili cāhil bulur dānāyı dānā dūmı dūn
Cinsine elbette meyl eyler zarūrī her gişi

113 - M

114 - M

115 şüreti M

116 - H

117 - M

118 germinde ...] bulsa ādemi M

119 Қақayanлықда M

120 - M

121 çatar idi H

122 olurdı v. M

123 adını M

124 tīz M

125 Kıt‘a M

126 berş H

127 gēñ M

128 gözler M

129 mezbür da H

130 leţāfetin H

131 melāhatin H

132 - M

133 - M

134 eylemek M

135 “Her cins kendi cinsine meyleder.”

136 “Muhakkak ki Allah’ın, ehlini ehline sevmeden melekleri vardır.”

137 *el-cinsu ile’l- ...] innallāhe melā’iketu ...ehlu ile’l-ehli*; muқtezāsınca *vel-cinsu ile’l-cinsi yemil*^{mn} müsted‘āsınca M || *innallāhe ...] innallāhe melekāni yesūķāni’l-ehlu ile’l-ehli*; H

138 fāyıқdan M

139 birbirine H

140 olup H

141 Kıt‘a M

142 turaldan M

Āmeden-i Ebdāl der-Īn Maḳām-ı Müceb-i Maḳāl¹⁴³

İttifāḳ ol eṣnāda lā'ubālī bir Rūmēli¹⁴⁴ Ebdāli vilāyete yēni gelmiş idi. Ḳaṭ'-ı kūh u deşt ve bāḡ u rāḡı¹⁴⁵ geşt édüp gezerken¹⁴⁶ ol ravza-i 'ulyāy¹⁴⁷ ve ḥadīḳa-i a'lāy¹⁴⁸ görüp derḥāl meyl étdi. Ve bir¹⁴⁸ ebdāl-i ḥ'voş-ḥāl idi kim elinde ser-deste¹⁴⁹ ve¹⁵⁰ ṭarīḳatde kemer-beste geçinür idi.¹⁵¹ Ve her yérde 'Allāh dōst bir¹⁵² pōst' déyüp cerr éderdi. Bağdād u Necef müsāfirlerinden ve¹⁵³ Ḥorāsān u Kerbelā mücāvirlerinden idi. 'Alāyıkdan berī ve 'avāyıkdan geri, bī-rīş ü [H 69b] ḳaş, çār-ḍarb trāş gezerken mezkūr büstān-ı dil-pezīri ve mekān-ı lā-nazīri görüp 'Böyle cā-yı münāsib ve ra'nā muşāhib ele girmez' déyüp başı ḳabaḳ yalın ayak ardında bir ṭaşāḳ¹⁵⁴ esrār-ı ḥayret-āşār ile gelüp¹⁵⁵ yārāna 'ışḳ édüp oturdu. Şi'r:¹⁵⁶

Rūmēli Ebdāli kim esrārını iftār éder
Göz yumup şüretde açar ma'nī yüzine gözin
Cerr éder her dünbegīden dōst eyvallāh déyüp¹⁵⁷
Aḳçasın alup çalar raḡmına şoñra boynuzın

Āmeden-i Būze-ḥ'vor¹⁵⁸

Meger bir Bekrī-yi Būze ol eṭrāfı dervāze éderken elinde bir destī būze-i şarp ve bir miḳdār kebāb-ı gūşt-ı cerb néçe¹⁵⁹ zemān Kefe (?) ser-dāhtında¹⁶⁰ (?) yatmış ve mā-melekin būzeye şatmış kimse idi. Būze olmadığı meclisde¹⁶¹ oturmazdı.¹⁶² Ve būze olduğu yérden şeb ü rūz, māh u sāl¹⁶³ ṭurmaz idi. Pīrān-ı ser-dāht¹⁶⁴ (?) miyānında yigitbaşı geçirdi. Bēş tostaḡanı bir-oḡurdan içerdı. 'Bir ḥ'voşça yér olsa, būzecuḡum içsem, böyle hevāda ḥ'voş geçsem' dérken ravza-i mecma'a rāst gelüp¹⁶⁵ şuffe-i meşrūḥuñ¹⁶⁶ bu daḥı¹⁶⁷ bir gūşesin ihtiyār ve zevḳle ḳarār eyledi.¹⁶⁸ Şi'r:¹⁶⁹ [H 70a]

Ṭatlu ṭatlu içerdı būzesini
Acılıḡı gelürdi ṭatlu aña
Şunsañ ol demde sükkerī şerbet
Déye şerbet saña vü būze baña

¹⁴³ Der-Īn-Maḳām-ı ...] - M

¹⁴⁴ Rūm H

¹⁴⁵ ve bāḡ ...] - H

¹⁴⁶ édüp ...] édereg M

¹⁴⁷ 'ulyā M

¹⁴⁸ bu b. M

¹⁴⁹ zer-deste M

¹⁵⁰ - M

¹⁵¹ geçinür ...] geçinürdi M

¹⁵² bir dōst ve b. M

¹⁵³ - M

¹⁵⁴ ardında ...] - H

¹⁵⁵ - H

¹⁵⁶ Ḳıṭ'a M

¹⁵⁷ déyü H

¹⁵⁸ Būze-ḥ'vār be-Cem'-i Mezkūr M

¹⁵⁹ - H

¹⁶⁰ سرداهنده H] سرداهنده M

¹⁶¹ yérde M

¹⁶² oturmazıdı M

¹⁶³ olduğu ...] olmadığı yérde ṭurmazıdı M

¹⁶⁴ سرداهت H] سرداح M

¹⁶⁵ gelür H

¹⁶⁶ meşrūḥanuñ M

¹⁶⁷ da H

¹⁶⁸ étdi M

¹⁶⁹ Ḳıṭ'a M

Âmeden-i Tâtâr-ı Bâl-hvâr¹⁷⁰ [M -]

Meger Kırim diyârından ve deşt-i Kıpçak Tâtârından qalmış bir Tâtâr-ı bâl-hvâr varıldı. Her gece bir hânede yatağ ve her gün bir kimseyi konağ kııurdu. İttifak ol gün bir koy bařı¹⁷¹ (?) bâl gücürek çölmek birle demekdür. Me'al pes müreffehü'l-hâl olup eyitdi: 'Ař bu bâl ki âb-ı hayvândur, munı né şarda aşamağ vebâldür. Bez şarlı gişi, bez řarlınuñ baři, bez şarda turmağ beze yaman, türeye¹⁷² (?) çığmağ esen emân bolur' déyüp şehrden yığdı, şahrâya çığdı. Gezerken meclis-i yârân-ı şafâyı anda görüp varup bir güşede oturup didi. **şi'r:**

Oş bu yuçađılar¹⁷³ (?) ile yâr olup
Bâlnı kolumđa aluban sebderay (?)¹⁷⁴
Her ne bolursa maña bolsun bugün
Eşrig olup bir dem özümden baray

Âmeden-i şarâb-hvâr el-Mecma'ı Ğam-hvâr

Bir Mey-hvâr-ı evbâş u kallâş ve rüzgâr-dîde vü 'ayyâş varıldı. Ol gün bir kabağ şarâb-ı bî-âb ya'nî bâde-i nâbla şahrâya çığup [H 70b] 'Bugün baña bir 'işret-gâh-ı nazîf ve birkaç münâsib-hâl muşâhib şarîf' déyüp her sûya cüst-ü-cûya başladı. Mezkûr 'ayyâş, fusekâ-yı dehrde baş idi. Ser-mâyesi mey-hâneye şu gibi ağardı ve her meclisde néçe deştâr u pîrâhen yağardı. **şi'r:**

Ağça başın kaşımaz mey-hvâr olan
Varını cümle şarâba bezl éder
Mâlik olsa günde biñ dînâra ger
Hep şarâb ile kebâba bezl éder

Neşr: İttifak ırakdan cem'iyet-i mezkûrı görüp 'Hâzır yârân, ra'nâ mekân' déyüp yağın geldi, bağdı. Bu muhtelifetü'l-ecnâs, mu'telifü'l-iclâs olup oturmuşlar. Her birisi keyfiyyetin meydâna gétürmiřler. Egerçi 'ayyâşa bunlardan nefret muğarrer ve muşâhabet mu'asser idi emmâ şafiiyyeten duğul étmîř bulındı. Kabağını yanına alup baş aşağa şalup oturdu. **Kış'a:**

Yéler oñmaz bir alay nekbetîler cem' oldı
Bunları yéne meger 'arîf-i âgâh oñara
Geldi meydâna temâşâ dileyenler kanı
Pehlevânân-ı cihân eydelüm Allâh oñara

El-kışşa

Çün bu envâ'-ı muhtelifetü't-tabâyi' bir yére geldiler; şüreten muvâfıkâne bağışlar ve münâfıkâne göz kağışlar peydâ [H 71a] oldı. Her birisi hevâsıyla muğayyed, bâb-ı muşâhabet münsedd oldı. Bir zemândan řoñra 'Arîf-i Efyünî ki ol meclisüñ zü-fününü idi; baş kıaldurdu, eyitdi: 'Éy yâr-ı şâdığ! Egerçi birbirimize ğayr-i muvâfıklaruz emmâ her gişi muktezâsınca 'âleminde ve hevâsınca deminde olsun' déyüp yer yer keyflerin nüş u cüş u ğurûşa başladılar. 'Arîf-i Efyünî ise evvelden naşîbin almış ve ğdâsın muğademce çalmış idi. 'Ale'l-fevr ériřüp cemî'-i 'uzvına girişüp dürlü dürlü nümâyişe ve her güne güşâyişe başladı. **Beyt:**

Efyün eger mâye-i idrâk ne-büdî
Hergiz dil-i men mâyl-i tiryâk ne-büdî¹⁷⁵

déyüp ellerin birbirine urup ve şevkle kığırup eyitdi. **Beyt:**

¹⁷⁰ Bâl-hvâr der-În-câ M

¹⁷¹ قوی باشی H

¹⁷² توره به H

¹⁷³ یوچیلر H

¹⁷⁴ سبدرای H

¹⁷⁵ "şayet afyon kavrayışın kaynağı olmasaydı, ğönlüm asla tiryake meyletmezdi."

‘Kurtulup derd ü belâdan bu dil-i maḥzûnum
Geldi yétişdi yéne zehr olası efyûnum

Hey hey cân efyûn, derdüme dermân efyûn! Dünyâda bedilûn ve ‘âlemde ‘adilûn olmaz. Envâ‘-ı keyfiyyâtdan yégsin yég, el-ḥâşıl¹⁷⁶ bégsin bég. **Beyt:**

Dil-i pür-derdüme dermândur efyûn
Vücûdum mülkine sulṭândur efyûn
Néce ḥazḡ édeyin bir laḡza ansız
Ten-i bî-câna ḥâzır cândur efyûn’ [H 71b]

Meger Ebdâl-i Ḥayrânî anda ġarîb ve ‘Ârif-i Efyûnî’ye qarîb idi. Dizinûn üstine gelüp ve tâcını kec ḡalup eyitdi: ‘Dervîş-i dervîşân olsun, îmânum, iñende ker étme ve efyûnuña şu ḡatma. Tiryâkinûn ḡâline ve efyûnuñ kemâline vâkıfuz. Evvelâ efyûnuñ mü’ellifi mechûl ve âkili nâ-ma’ḡûldür. Siz hemân âkilin bilürsüz, keyfiyyetin şorsalar ‘âciz ḡalursız.’ **Beyt:**

Yédigüñ zehr-i helâhil seni bu ḡâle ḡomış
Ki yüzüñi gören âdem ölüsün fikr eyler

Mu‘arâza-i Tiryâkî ve Şerḡ Kerden-i Ḥâşıyyet-i Efyûn

Hemân-dem ‘urûḡ-ı cününî ‘Ârif-i Efyûnî’den ḡareket-i temâm édüp eyitdi: ‘Bre dünbegî bengî aşâḡ, fulânumuñ dengi aşâḡ. Sen bir câhilsin. Ḥâl-i ‘âlemden ġâfilsin. Ol fulânuñ denîden (?) bir ḡaşuḡ yut ve ḡüş-ı geyik (?) mânend dilüñi ḡut. Evvelâ efyûn dédükleri bir ḡidâ-yı pâk ve aşı-ı iştihârî tiryâkdür. İbtidâ efyûnı terbiye ve sâyir-i eczâyile ta’biye éden Soḡrâṭ-ı hem-nişîn-i Boḡrâṭ’dur. Hem-ser-i Filikos ya’nî İskenderos için terkîb ü tertîb étmişdür. Eger ḡâşşasın su’âl éderseñ evvel derecede ḡârr u yâbisdür. Mûcib-i hazm-ı eṭ’ime ve kezmi en’imedür. Emmâ dördincide bârid ü yâbisdür. Mizâcî [H 72a] berd ve ṭabî’ati serd olanlara şafâ-yı şâfî ve devâ-yı vâfî ve şifâ-yı şâfidür. Ġaleyân-ı dem-i fâside mâni’ ve işlâḡ-ı em’âya nâfi’dür. **Beyt:**

Yédiler gördiler âşârını her ‘ârif-i pâk
Nef‘-i maḡz olduḡı-çün dédiler aña tiryâk

Farazâ her kes, der-seḡer, miḡdâr-ı ‘ades ekl éderse cümle-i emrâz-ı sâriyeden maşûn olmaḡ muḡaḡḡadur. Ḥuşuşen şu‘arâ-yı belâḡat-iktisâb ve ‘uzemâ-yı¹⁷⁶ feşâḡat-[M 92b]nisâb ḡâh-u-bî-ḡâh ḡidâ-yı her-ḡâh édüp¹⁷⁷ eş‘âr-ı şanâyî‘-âşâr ve ḡüftâr-ı bedâyî‘-ḡirdâr¹⁷⁸ éderler. *Kullu*¹⁷⁹ *murrin devâ*^{um180} buña ta’rîf-i şâdık, *el-ḡaḡḡu*¹⁸¹ *murrum*¹⁸² tavşîf-i muvâfıḡdur.¹⁸³ **Nazm:**¹⁸⁴

Bâ’iş-i nef‘-i ḡayât olduḡı-çün efyûnuñ
Cem‘ olup ‘ârifî dehrüñ dédiler adını cân
Ehl-i irfân aña kim cân déyeler¹⁸⁵ ḡiç kimse
Anı fehm eyleyemez yéne meger ‘ârif-i cân

¹⁷⁶ H nüshasında *ze* ile imla edilmiştir.

¹⁷⁷ ḡâh ...] mezkûn ḡidâ édinüp M

¹⁷⁸ ḡüzâr izhâr M

¹⁷⁹ ve zâhir olurlar k. M

¹⁸⁰ “Her acı devâdır.”

¹⁸¹ ve’l-ḡaḡḡu M

¹⁸² “Doḡru söz acıdır.”

¹⁸³ muvâfıḡ durur M

¹⁸⁴ Ḳıṭ‘a M

¹⁸⁵ dédiler M

Mu‘araza-i¹⁸⁶ Ebdâl bâ-‘Arif-i Efyûnî ve Mezemmet-i¹⁸⁷ Efyûn

Çün Ebdâl bu aqvâli eşitdi¹⁸⁸ eyitdi: ‘Allah-Allâh, lâf ü¹⁸⁹ güzâfuña eyvallâh. İki satır-ıla efyûnuñ nef‘in¹⁹⁰ temâma ve medħin¹⁹¹ ihtitâma érişdüdüñ. Eger mazarratı dénirse¹⁹² ve mezemmeti beyân olınsa¹⁹³ néçe defter dolar.¹⁹⁴ Gel-e, sen¹⁹⁵ mîzân-ı ‘aqla ur-a, başdan¹⁹⁶ tiryâkîlik nâmını gör-e. Nâmda¹⁹⁷ mezmûm, [H 72b] endâmda maħmûm, cānuñuz cebüñüzde¹⁹⁸ ve¹⁹⁹ ziyānuñuz zebānuñuzda. Ve sizler bir řā’ifesz ki zehr-i helâhili bāl gibi yérsiz ve semm-i kâtile cān véürsiz.²⁰⁰ Gāh olur alķış²⁰¹ édene sögersiz ve gāh olur²⁰² selām véreni dögersiz. **Kış’a:**²⁰³

‘Arifüñ biri selām vémiş meger tiryâkiye
Démiş ol da var bizi řo at mı řatduñ dé baña
Derd-mend ‘arîf görüp tiryâkinüñ ħâlin démiş
Vây ne müħmel nesne-y-imişsin²⁰⁴ selām olsun saña

Nesr:²⁰⁵ Ve²⁰⁶ bu cümleden ġayri efyûn ciġerleri²⁰⁷ deler ve mi‘deyi yaşar, şanı şurudur.²⁰⁸ Ya‘nî nařd-i ħayâti çürüdür.²⁰⁹ Ākilinüñ burnın omaldur, gözin şomaldur. Otururken geçer, gözin bir ‘āleme daħı açar; görürken çeleri, başarken belerîkalur. Ve seşer bîdârlıġı²¹⁰ kim bâ‘iş-i şafâ vü²¹¹ sürürdur. Tiryâkinüñ ekşeri bu devletden dürdur. **Beyt:**²¹²

Řañla yatmak ‘âdetidür řutsuzuñ
Hem nişānidur başı devletsüzüñ

Dıġer:

Döştlar inşâf édüñ tiryâkinüñ²¹³ bu řuşluġın
Yatduġı yérden kıyām étmez meger tâ²¹⁴ řuşluġın

¹⁸⁶ **Münâzara-i M**

¹⁸⁷ **Zemm-i M**

¹⁸⁸ gördi **M**

¹⁸⁹ - **M**

¹⁹⁰ naşş **M**

¹⁹¹ medħini **H**

¹⁹² söylense **M**

¹⁹³ eylense **M**

¹⁹⁴ şolar ve illâ kim barmaş şolar **M**

¹⁹⁵ - **H**

¹⁹⁶ - **M**

¹⁹⁷ nâmu da **M**

¹⁹⁸ yanuñuzda **M**

¹⁹⁹ - **M**

²⁰⁰ ve sizler ...] ve daħı semm-i helâhile cān dérsiz **M**

²⁰¹ ki a. **H**

²⁰² ve ...] belki **M**

²⁰³ **Beyt H**

²⁰⁴ nesne imişsin **M**

²⁰⁵ - **M**

²⁰⁶ - **H**

²⁰⁷ ciġeri **M**

²⁰⁸ şurıdır **M**

²⁰⁹ çüridür **M**

²¹⁰ bîdârlıġı **M**

²¹¹ şafâ ...] - **H**

²¹² Bu beyit **M** nüshasında yoktur.

²¹³ inşâf ...] tiryâkinüñ inşâf édüñ **M**

²¹⁴ kim **H**

Huşuşen kabl-i eklü'l-efyün bir tarafa ma'cün olursız. Rû-be-rû burnuñuzda²¹⁵ şu, kapak pür-çapak,²¹⁶ zebân bî-dudağ,²¹⁷ göz bî-öz, yüz bî-söz,²¹⁸ [H 73a] kulağ şalınmış, beñzi çalınmış, ne dilde kuvvet-i güftâr ve ne belde kudret-i girdâr. Böyle dirlikden âh, ne'üzübillâh. **Kit'a:**²¹⁹

Şerh olınsa kabâhat-i efyün
Ne hisâba ne h'vod kitâba şıgar
Ne hisâb u kitâba zemmi anuñ
Ne yazılur ne faşl-ı bâba şıgar²²⁰

Mu'araza-i 'Ārif-i²²¹ Efyünî bā-Ebdāl²²²

Çün 'Ārif-i Efyünî Ebdāl'den bu kelimâtı²²³ güş étدی, iztırâbindan hüşı gétdi. Burıldı kaçıldı, gürlüdi şakıldı, cöngin eline alup dizinüñ üstine gelüp²²⁴ eyitdi: 'Bre tırıl! Hemân öñümden²²⁵ ırıl. Ve ger ne haşhâş şüküfesi şuyı²²⁶ ve anuñ reng-i rüyı haqqı-y-çün başuñı kendir gibi tenden²²⁷ cüdâ ve vücuduñı toz gibi nâ-peydâ éderem. Sen dañı efyünî²²⁸ pençesin ve tiryākî tabancasın²²⁹ bilmezsin. Be-hey bengî-yi batman²³⁰, ben senüñ yüzüne atman! Yédigüñ esrâr-ı sefâhet-âşârdur. [M 92a] Bilinmedük nesi vardur. Hemân boqlık kırtına²³¹ ve âb-hâne müşına beñzersin. Bilmezsin n'eyledüñ, bulduğunu söyledüñ. **Kit'a:**

Yohsa yétişdi mi babanuñ otı
Bulducağüñ herzeyi nüş eyledüñ
Érdi hayâlât-ı taşak kalbüñe²³²
Anuñ için böyle huruş eyledü

Münâzara-i Ebdāl bā-Ārif-i Efyünî ve Medh-i Esrâr

Ebdāl-i Hayrânî²³³ çün kelâm-ı 'Ārif'den nümüne [H 73b] ve bu vechle ta'n-güne sözleri²³⁴ eşitdi, hayrân u ser-gerdân²³⁵ dizinüñ üstine gelüp ve²³⁶ tâcin kec kırup eyitdi:²³⁷ 'Eksüklüg olmasun kerem kânı, dinlerseñüz ben Hayrânî, esrârüñ esrârın ve anuñ keyfiyyet-i hayret-âşârın naķir ü kıtmîr bir bir²³⁸ taķrîr édeyin;²³⁹ sultân-ı²⁴⁰ kerem, diñle ne déyeyin.²⁴¹ Evvelâ esrârüñ mü'ellifi ve rüzgârda²⁴² muşannifi

²¹⁵ rû ...] rüy u müyuñuzdan H

²¹⁶ kapak ...] çanak çanak M

²¹⁷ bî-tuñak M

²¹⁸ yüz ...] - M

²¹⁹ **Beyt** M

²²⁰ Bu beyit M nüshasında yoktur.

²²¹ **Mu'araza-i] Münâzara-i** M

²²² **E. Ve Zemm-i Beng** M

²²³ sözleri M

²²⁴ cöngin ...] - H

²²⁵ benüm ö. M

²²⁶ - H

²²⁷ dibinden M

²²⁸ arslan H

²²⁹ tapancasın M

²³⁰ بظمن H, M

²³¹ - H

²³² göñlüñe M

²³³ - M

²³⁴ söz M

²³⁵ hayrân ...] hayrân-vâr vâlih-i gerdân M

²³⁶ - M

²³⁷ - H

²³⁸ bir ...] - H

²³⁹ édüp H

²⁴⁰ bir bir s. H

²⁴¹ dérem H

²⁴² rüzgâra H

Esâlün-ı Hâkîm ki şâhib-hikmet-i ‘azîmdür. Gendü²⁴³ oğlında sū’i’l-hazm ‘illeti ve ‘ağd-ı mi‘de zahmeti zâhir olup²⁴⁴ def‘i esrârla kâbil ve reddi anuñla hâşıl olmışdur.²⁴⁵ Hâkîm-i mezbûrdan mervîdür ki esrâr, evvelki dereceden çârüme varınca hârr u²⁴⁶ yâbisdür. Mizâcında hârâret ve tab‘ında²⁴⁷ germiyyet olanlara temâm²⁴⁸ takviyyet ve gâyetle²⁴⁹ kuvvet vërür. **Kıt‘a:**

Şerh²⁵⁰ éden kimse nef‘in²⁵¹ esrâruñ
Dédiler²⁵² nûş-dârü-yı ekber
Her ne deñlü ma‘ide pür olsa
Anı esrâr def‘ u²⁵³ hazm eyler

Ekşeriyyâ esrâr-h‘vorlaruñ cümlesi²⁵⁴ miskîn ve bî-kibr ü kîn olurlar. Bengîler gâvğâ sevmezler ve işlerinde évmezler. Esrâr, muqavvî-yi cân ve müferrih-i cinândur. Pîrlar ki²⁵⁵ göz göre yérler ve²⁵⁶ nâmına göz otı dérlar. El-hâşıl^u keyfiyyet-i derûnda germiyyeti zâhirdür. Ya‘nî ki²⁵⁷ güne güne hayâlât ve dürlü dürlü hâlât peydâ eyler.²⁵⁸ Farazâ [H 74a] ma‘den-i neşâţ-ı temâm²⁵⁹ ve menba‘-ı inbisâţ-ı²⁶⁰ ma-lâ-kelemdür. Qalenderân bunsız dem²⁶¹ ve piş-şademan ansız²⁶² bir şademan²⁶³ gétmezler. Ebdâlân-ı Rûm ki nân u ni‘met yérler,²⁶⁴ esrâra sufre-i şarîkat dérlar. **Kıt‘a:**²⁶⁵

Yéyeli ben gîdâ-yı esrârı
Hüküm éder taht-ı dilde sulţānam
Şâh éderken gedâyı te‘şîri
Râygân olduğuna hayrānam

Münâzara-i Berş-nâk bā-Ebdāl be-Zebān-ı ‘Ārif-i Efyūnî ve Mezemmet-i Esrâr²⁶⁶

Çün ol merd-i Hayrānî kelimât-ı bengiyānı bu maqāma érişdüdü, zarîf-i Berş-nâk ki sâbıkda zıkr olunmuş idi. Ol²⁶⁷ ‘Ārif-i Efyūnî ile min-ciheti’l-eb şarâbetleri varıdı²⁶⁸ ve ‘alâ-tarîki’n-neseb münāsebetleri belki bir ana²⁶⁹ ata oğulları ve bir ayğır döllerı idi. Siyyemâ Ebdāl’uñ efyūnı zemminden [M 93b] söyledüğü söz²⁷⁰ aña şokınurdu.²⁷¹ Levha-i cebîninde âyet-i gâzab okınur idi.²⁷² ‘Ākıbet eyitdi:

243 gendi M
244 olur H
245 ve ...] - H
246 - M
247 şabî‘atında H
248 - M
249 gâyet M
250 Şerhin H
251 kimse ...] kimsene H
252 dédiler] dédi kim M
253 def‘ ...] def‘i M
254 esrâr-h‘vorlaruñ ...] esrâr-h‘vorlar M
255 - H
256 - M
257 zâhirdür ...] zâhir olucağ M
258 éder M
259 tām H
260 ihtiyâţ-ı H
261 olmazlar H
262 - M
263 lahza H
264 ki y. H
265 Beyt H
266 ve ...] - M
267 - M
268 - H
269 - M
270 söyledüğü ...] - H
271 şokınur M
272 okınur ...] okınurdu M

‘Éy kehle-i kehel ve bengî-yi mühmel! Esrâr hakkında medh ki²⁷³ dëdüñ haylî herze yëdüñ. Haşîş ‘alâ-vezni keşîş ya‘nî fi‘lde²⁷⁴ birbirine muţâbık ve gâyetle muvâfıkdur. Hemânâ²⁷⁵ ki keşîş perestârını dâlâlete girişdirür haşîş de giriftârını sefâhate erişdirür.²⁷⁶ Be-hey turfe²⁷⁷ mantar, câhil-i ebter! Başdan esrâr sebze-i bâğ-ı²⁷⁸ hamâkat ve²⁷⁹ kâtı‘-ı başar-ı başiretdür. ‘Aql şâhuna [H 74b] ol²⁸⁰ büstânda şemer²⁸¹ ve ‘âkile ol râhda memer yokdur. **Şi‘r:**²⁸²

‘Aklı koyup ahmağ olayın dëseñ
Rüz u²⁸³ şeb esrâr yëyüp bengî ol
Bengîliği kanda bulayın dëseñ
Bir aşagüñ taşagüñüñ²⁸⁴ dengi ol

Neşr:²⁸⁵ ‘Älemde bu meşhürdür ki bengîye zânaķı²⁸⁶ (?) dëyü sögerler²⁸⁷ ve bu kör bengîye dërler: ‘Esrâr gişinüñ gözinde²⁸⁸ fer kıomaz, yüzinde lem‘a ve²⁸⁹ eşer kıomaz. Şüretüñüz, yosunu yüze²⁹⁰ gelmiş bürkeye ve²⁹¹ rişüñüz²⁹², fażalâtdan bitmiş²⁹³ süpürgeye beñzer. Geçelüm cümleden be-hey²⁹⁴ câhil. Kevden ol ki hayrândur, maħzâ²⁹⁵ hayvândur. Bulduğın yahşi yaman yér, tek şığıra²⁹⁶ şaman vér. Gâh olur şalgamı alma ve şâbünü halvâ dëyü yërsiz. Eşer-i beng geçdükdën şöñra sözi geçmemiş nâdâne ve elegi şatılmamış Çingâne gibi eve varmadan²⁹⁷ hasta, hemân cavalacosta olursız. V‘allâh bilmem kanğı²⁹⁸ birin söyleyeyin.²⁹⁹ Dimâğüñüz muhtel ve³⁰⁰ başuñuz kel. Ve³⁰¹ rişüñüz³⁰² zırñiħe, burnuñuz mîħe beñzer. Sefâhat bardağı, hamâkat çardağısız. Uyuqlamadan³⁰³ düş görenlerden ve³⁰⁴ otururken yürüyenlerdensiz.’ **Kıı‘a:**

Dëdüñ bir bengîye kim bengî bengî
Yëyüp şöñra mı yestehler ne dërsiz³⁰⁵

²⁷³ medh ...] kim medh M

²⁷⁴ fi‘lünde M

²⁷⁵ hemân M

²⁷⁶ yëtişdirür M

²⁷⁷ zurna H

²⁷⁸ - H

²⁷⁹ - M

²⁸⁰ - H

²⁸¹ ber M

²⁸² Kıı‘a M

²⁸³ - M

²⁸⁴ var taşagı M

²⁸⁵ - M

²⁸⁶ طانقی M] زانقی H

²⁸⁷ söylerler H

²⁸⁸ gişinüñ ...] gözde M

²⁸⁹ yüzinde ...] fer nedür gözden M

²⁹⁰ yüzine M

²⁹¹ - M

²⁹² dişüñüz M

²⁹³ fażalâtdan ...] fażalâta batmış M

²⁹⁴ be M

²⁹⁵ hemân M

²⁹⁶ hemân ş. M

²⁹⁷ varmadın M

²⁹⁸ kanğı M

²⁹⁹ söyleyem M

³⁰⁰ - M

³⁰¹ - M

³⁰² dişüñüz M

³⁰³ uyuqlamadın M

³⁰⁴ - M

³⁰⁵ dengi M

Dédi³⁰⁶ bunda ne şübhe kim muqarrer
Édüp evvelce yesteh şoñra yérsiz³⁰⁷ [H 75a]

Münâzara-i Tâtâr bâ-Büze-ḥvâr ve Mezemmet-i³⁰⁸ Büze

Çün Efyünî ve Bengî mâbeynlerinde olan cenği bu maqâma érişdürdiler, henüz dahı³⁰⁹ ḥuşümetleri bâkî birbirine mülâkî iken Büze-ḥvâr³¹⁰ dahı³¹¹ nâgehânî elindeki³¹² tostağanı Tâtâr’uñ üstine dökdi. Hemân-dem³¹³ Tâtâr diz çökdi ve eyitdi: ‘Bağ bağ bre yaman³¹⁴ kıltak! Sen ki böyle yaman bolğaysın, esen emân bolmağaysın.³¹⁵ Fi’l-ḥaḳîka içdüğüñ murdâr dökdüğüñce³¹⁶ bar.³¹⁷ Emmâ meni³¹⁸ mülevveş ve çektem³¹⁹ mürevveş³²⁰ étdüñ. Bozğa içüp yaşamak toñuz³²¹ balasın³²² [M 93a] aşamakdur. Bozğa³²³ ki tatlu olur gişi içse³²⁴ yatlu³²⁵ bolur.³²⁶ Ol ki sen içersin, oyat³²⁷ ataña, anaña³²⁸ nelet. Bozğa içüp kıanzil³²⁹ olan ekşer erâzil olandır. Bozğanuñ kekremesi burnuña ot girmesidür.³³⁰ Bozğa³³¹ gişinüñ şüretin küle ve gözlerin pula döndürür. Anı içgen³³² girmesün yaşına, tarısı³³³ düşmen³³⁴ başına, ögün³³⁵ (?) söyler tuşına.³³⁶ Şi’r:³³⁷

Atalardan işbu³³⁸ söz bulmuş Kıırım’da iştiḥâr
Dâyimâ yâdımdadır hergiz unıtman³³⁹ men³⁴⁰ anı
Bozğa içgen biñ yaşarsa içmegey men bozğayı³⁴¹ [H 75b]
Çapçağınuñ dibi düşsün³⁴² hem bozulsun kızğanı³⁴³

³⁰⁶ dédüm H

³⁰⁷ şoñra ...] şoñradan yer M

³⁰⁸ Zemm-i M

³⁰⁹ - M

³¹⁰ -ḥvor H

³¹¹ da M

³¹² nâgehânî ...] nâgehân elinde olan H

³¹³ Hemân M

³¹⁴ - M

³¹⁵ bolğaysın M

³¹⁶ tökdüğüñce H

³¹⁷ var M

³¹⁸ beni M

³¹⁹ çeknümi (?) H. M nüshasının derkenarında “çekte” kelimesinin altına “ferâce” yazılarak manası açıklanmıştır.

³²⁰ mundâr M

³²¹ toñuz M

³²² بلك H

³²³ Büze M

³²⁴ içer M

³²⁵ - H

³²⁶ olur M

³²⁷ kerehet H. M nüshasında “oyat” kelimesinin altına “ayb” yazılarak manası açıklanmıştır.

³²⁸ - M

³²⁹ kıanzal M

³³⁰ ot ...] od girmesi M

³³¹ Büze M

³³² içen M

³³³ tarısı M

³³⁴ düşmen M

³³⁵ اوكن H

³³⁶ ögün ...] - M

³³⁷ Kıı’a M

³³⁸ oşbu M

³³⁹ unıtmaz M

³⁴⁰ ben H

³⁴¹ içmegey ...] içmegeyin men anı H

³⁴² düşsün M

³⁴³ Bu şiir M nüshasında üç beyittir. H nüshasında olmayıp M nüshasında bulunan üçüncü beyit şu şekildedir:

Bozğa içgen biñ yaşasın içgerem ben bozğanı
Çapçağı altundan olsun hem gümüşden kızğanı

Münâzara-i Bûze-h'vâr bâ-Tâtâr ve der-Zemm-i³⁴⁴ Bâl ve Medh-i Bûze-i bî-Me'al³⁴⁵

Hemân ki bûzeci birâzer³⁴⁶ bu sözi eşitdi, pür-âzer oldı ve³⁴⁷ eyitdi: 'Bre ahmağ Tâtâr! Böregin buçuğa şatar! Şimdi seni harâb étdüm. Hemân türeye³⁴⁸ (?) tanıtıdım. Ol bâl ki içüp³⁴⁹ kıvanursın; ne herzedür, kimse bilmez mi şanursın? Bâl h'vod³⁵⁰ bir mażik ve³⁵¹ müşevveş, kabâhati katı³⁵² fâhişdür.³⁵³ Gişinüñ qarında bâl olması hemân herze³⁵⁴ tolmasıdır.³⁵⁵ Nefsinde bir nefis³⁵⁶ nesneyi keşif ü³⁵⁷ habiş édersin.³⁵⁸ Bilmezin ne yérsin.³⁵⁹ Başdan bûzenüñ insâna³⁶⁰ nef'i ve haylî maraža def'i vardır. Hermes-i Aşğar ki³⁶¹ haqîm-i Harzemşâh-ı Ekberdür.³⁶² Bûzenüñ mü'ellifi ol 'arîf-i âgâhdur.³⁶³ Mezkûr şâhuñ³⁶⁴ tab'ında kemâl-i³⁶⁵ harâret gâlib ve³⁶⁶ müberrid-i âsiyâya tâlîb olmağın³⁶⁷ hakîm-i mezkûr bunu te'lîf-i mevfûr ve menâfi'-i bî-şümârdan meştûr édüp eyitdi kim ol pâdişâh-ı dâd-h'vâh ki âteş gibi idi. Zâyil olup³⁶⁸ hikmet oldur³⁶⁹ ki tarı fi-nefsi'l-emr³⁷⁰ hârr u³⁷¹ yâbisdür. Anuñ harâretin³⁷² bunuñla³⁷³ tebrîd ve yübüsetin terdîd éderler. Kaçan hadd-i [H 76a] i'tidâle ve puhteligi kemâle gele³⁷⁴ bârid ü ratb olur. İçenlerden teşneligi zâyil ve şuya gayr-ı mâyil éder.³⁷⁵ İfrâ-ı³⁷⁶ harâret kim³⁷⁷ insânı mühlîkdür ve tefrî-ı³⁷⁸ yübüset dağı³⁷⁹ kezâlik bir nesne kim³⁸⁰ bu iki nesneyi mâni' olan³⁸¹ anda mazarrat gayr-i vâki' ola. İşde bûzenüñ kemâli böyle. Sen dağı³⁸² hâl-i bâlûñ söyle. Şi'r:³⁸³

344 der-Zemm-i | Zemm-i M

345 - M

346 bûzeci ...] bozğanı birâder M

347 - H

348 تورہ H, M. M nüshasında bu kelimenin altına "yef'allemeğ" şeklinde manası yazılmıştır.

349 içer M

350 - H

351 - M

352 - H

353 fâhiş M

354 herzeyle M

355 tolması M

356 la'tîf H

357 keşif ...] - M

358 édersiz M

359 yérsiz M

360 - M

361 - H

362 Harzemşâh-ı ...] H'vârzemşâhdur M

363 Bûzenüñ ...] - M

364 Mezkûr ...] Şâh-ı âgâhuñ H

365 - M

366 - H

367 olduğı ecilden M

368 mevfûr ...] étdi tâ ki cigerinüñ âteşi ve ma'idesinüñ 'aşağı géttdi M

369 budur M

370 fî ...] nefsinde M

371 - M

372 harâretini M

373 âbla M

374 - H

375 kıılır M

376 ifrâ-ı u M

377 ki M

378 ifrâ-ı M

379 - M

380 ki M

381 iki ...] ikiyi dâfi' ola M

382 de M

383 Kıt'a M

Bileydi bûzenüñ zevkin bir³⁸⁴ âdem
Anı her rûz u³⁸⁵ şeb tûrmaz³⁸⁶ içeydi
Muhaşşal bilselerdi nef’in anuñ [M 91b]
Cihân halkı kamu şudan giçeydi

Münâzara-i Tâtâr-ı Bâl-ḥvâr³⁸⁷ ve Medḥ-i Bâl

Ol dem ki Tâtâr bu sözi³⁸⁸ eşitdi, ‘âlemi başına kış étidi, eyitdi: ‘Āferīn konağum menüm,³⁸⁹ bûze çatağum (?).³⁹⁰ Sen germiyyet-i bâlı ve keyfiyyet-i ḥâli bilmezsin. Bâl sulṭânlar aşu ve ḥânlar koldaşudur. Burun bâlı yasağan bir ḥakīm-i yaḥşi, Ṭayğūr-ı Bedaḥşidür.³⁹¹ Qırım yurtına geldükde Cānibég³⁹² Ḥān aña bürüdet-i vilāyetden³⁹³ ve serdiyyet-i memleketden şekvā³⁹⁴ ve mücib-i ḥikmet-i devā³⁹⁵ istedikde ḥakīm ol ṭarīḳla kim³⁹⁶ bâlı içlerinde peydā ve tertibini cümle³⁹⁷ hüveydā kıldı. Ḥikmet oldur ki bâl derece-i çārüme varınca ḥarr u raṭbdur. Dāfi‘-i bürüdet-i beden ve³⁹⁸ vāşıl-ı sūḥūnet-i tendür. Bâl içen gişinüñ gözinüñ³⁹⁹ nûrı ve⁴⁰⁰ göñlinüñ sürürü ziyād bulur. Anuñ ki⁴⁰¹ ismi bāldur,⁴⁰² mezemmeti vebāldür.⁴⁰³ Eger anda bolğan neşātı, ve germiyyeti [H 76b] içre olan inbisāṭını⁴⁰⁴ yucaḳınıñ⁴⁰⁵ (?) bégleri tanısa, içmesine kıl bolurdu ḥān-ısa.⁴⁰⁶ **Qıṭ‘a:**

Olup zāhir ayağumda ḥazāne
Gezerken öz işümde māl başmaq
Menüm⁴⁰⁷ katumda olur⁴⁰⁸ ḥiç nesne
Velī⁴⁰⁹ yaḥşidür andan bâl yaşmaq

Mest Şoden-i Bāde-perest ve Münâzara-i U bā-Dīger ez-U Medḥ-i Şarāb Qıssa Bord-i Ḥikāye⁴¹⁰

Qıssa-perdāz-ı ḥikāyet⁴¹¹ bu vechle⁴¹² rivāyet eyler ki Tātâr ile Bûze-ḥvāruñ ‘inān-ı⁴¹³ mücādelesi güsiste ve rû-yı muḥāveresi⁴¹⁴ nā-şüste⁴¹⁵ iken mey-aşāmuñ sekr-i şarāb⁴¹⁶ dimāğına ve⁴¹⁷ keyfiyyeti çağına

384 her M
385 - M
386 tûrmaz ...] toynca M
387 Münâzara-i ...] Ḥuşümet-i Tâtâr bā-Bûze-ḥvār M
388 sözleri M
389 benüm H
390 bûze چتعم] bûzecuğum M
391 Bedaḥşî H
392 Cān Bég M
393 vilāyet M
394 aña ş. M
395 ve ...] édüp dermān M
396 ki M
397 içlerinde ...] içerler tertibi ile M
398 - H
399 - M
400 - H
401 Anuñ ...] Anuñla H
402 bāl M
403 vebāl M
404 neşātı ...] neşāṭ germiyyetinde iki inbisāṭı M
405 بوجتتك H, M
406 kıl ...] bende olurlardı ḥān ise H
407 Benüm H
408 oldur M
409 Veyā M
410 Bāde-perest ...] Şarāb-ḥvār ve Medḥ-i Şarāb M
411 Qıssa ...] - H
412 cümleyi H
413 - H
414 münâzarası M
415 nā-şāyeste H
416 sekr-i ...] şarābı M
417 - M

érişdi. Fi'l-hâl gerindi ve sündi; yüzini⁴¹⁸ anlara döndi, eyitdi: 'Éy giriftārān-ı bāl u bûze vü ma'cün! V'Éy hevādārān-ı beng ü efyün!⁴¹⁹ Hālūñüz bī-ma'nī ve⁴²⁰ aqvālūñüz mā-lā-ya'nī. Sözüñüz yüzüñüze ve yüzüñüz sözüñüze⁴²¹ beñzer. Sizüñ yokdur hılāfuñüz țarīķ-i 'aqlān. İnñirāfuñuzdur, memdūhuñuz mezmūm, mevşūfuñuz meyšūmdur.⁴²² Anlar ki ākil-i berş ü efyün u bengdür, ser-i bī-sāmānları lāyık-ı sengdür. Ol ki bûze vü bāldur, memdūh olmaķ ne ihtimāldür. Gelüñ, ğayrıyı⁴²³ ķadh édüp⁴²⁴ şarāb-ı yāķüt-ı nābı⁴²⁵ medh édüñ. Şarāb kim⁴²⁶ rüh-ı şānī ve aşhāb-ı şafānuñ cānı. Şarāb ķuvā-yı cüvānān ve 'aşā-yı pīrāndur. Şi'r:⁴²⁷

'Ārif-i ehl-i dile mūnis-i cāndur şarāb
Ya'nī cihān ehline cān u⁴²⁸ cihāndur şarāb [H 77a]
Mürde-i ķalbūm benüm bir ķadeh ihyā éder
Bu ten-i bī-rūhuma rüh-ı revāndur şarāb

Neşr:⁴²⁹ Şarāb oldur ki min-aķdemi'z-zemān ilā-hāze'l-ān maķbūl-i ekābir-i hūkemā ve ķabūl-i⁴³⁰ selāţīn-i 'uzemādur.⁴³¹ Hālā⁴³² el-hāşıl^u hürmeti mā-lā-nihāye ve 'izzeti aķşe'l-ğāyedür. Şüret-i benī-ādeme rü ve büstān-ı 'ömre şu vērür. Evvelā mey-aşāmlığa⁴³³ mü'ellif ve⁴³⁴ reh-nümün Cemşīd-i zū-fünündür. Rivāyetdür ki⁴³⁵ bir ğişi bir hūşe-i engürı Cemşīd nazarına yétürdi.⁴³⁶ Ol zemānda iştihārı nā-ma'lūm ve⁴³⁷ i'tibārı hem⁴³⁸ ma'dūm idi. Cemşīd anı görüp ta'accüble⁴³⁹ Fişāğores [M 91a] Hāķīm'e şorup⁴⁴⁰ eyitdi: 'Bu mīve ekle ķābil ve⁴⁴¹ insāna kemāl-i⁴⁴² nef'i hāşıl mıdur?'⁴⁴³ dédüķde⁴⁴⁴ Hāķīm, engürı füşürde ķılup ve⁴⁴⁵ şuyına⁴⁴⁶ nazar şalup⁴⁴⁷ eyitdi: 'Éy pādişāh-ı bā-menfa'at!⁴⁴⁸ Bu mīve ğāyetle 'ālī-menķabet ve me'ālī-rütbetdür. Bu cümle ile⁴⁴⁹ üç mertebe hāşşası vardır. Cümlesi hem-vārdur.⁴⁵⁰ Evvel şiresi müleyyin, laţīfdür.⁴⁵¹ Vāķı'ā⁴⁵² mi'deyi ter ıtutar, nazīfdür.⁴⁵³ İkinci mertebesi hāl-i ra'nā ve

- 418 Yüzün M
419 bāl ...] beng ü efyün v'Éy hevādārān-ı bāl u bûze vü ma'cün M
420 - M
421 ve ...] - M
422 meyšūm M
423 ğayrı M
424 édüñ H
425 şarāb-ı ...] şarābı M
426 - M
427 Rubā'ī M
428 - M
429 - M
430 maţbū'-ı M
431 'uzamā M
432 - M
433 mey-aşāmlige M
434 - M
435 - H
436 Cemşīd ...] gétürdi M
437 - H
438 - H
439 ta'accüb étdi M
440 - M
441 - M
442 - M
443 mı M
444 pes M
445 - M
446 şüretine H
447 ķıldı M
448 pādişāh-ı ...] şāh M
449 ğāyetle ...] ğāyetde vācibü'l-i'tibār M
450 cümlesi ...] - M
451 laţīf M
452 - M
453 ter ...] nazīf ıtutar M

muşlih-i em’adur. Üçüncü mertebesi şarâb-ı nâb⁴⁵⁴ muḳavviyet-i⁴⁵⁵ bi-tâbdur. Müzîl-i fesâd-ı derûn ve⁴⁵⁶ mezîd-i şafâ-yı hündür. **Şi’r:**⁴⁵⁷

Şîre vü sirke gerçi nâfi’dür
Lîk nef’i şarâbuñ a’lâdur
Sen eger⁴⁵⁸ her ne deñlü cân vërseñ
Saña ol cân vërür⁴⁵⁹ temâşâdur [H 77b]

Çün Cemşîd, Hâkîm’den bu güftârı⁴⁶⁰ eşitdi, hemân nûş-ber-devâm⁴⁶¹ iş étدی. El-hâşılı⁴⁶² şarâbda devâ muḳarrer⁴⁶³ ve⁴⁶⁴ şarâb dârü-yı ekberdür. Efyün gibi ḳanı ḳurutmaz. Naḳd-i ḳayâtı çürütmez. Tiryâkî ile mey-âşâmuñ yüzlerine baḳ, déyesin kim⁴⁶⁵ *l-âne haşhaşa’l-ḳaḳḳu*.⁴⁶⁶ Şarâb, evvelki ve ikinci derece⁴⁶⁷ tarîḳiyle⁴⁶⁸ bârid ü⁴⁶⁹ raḳbdur. Üçüncü ve dördüncü derecede ḥarr [u] raḳbdur.⁴⁷⁰ Fâ’idesi bi-şümâr ve⁴⁷¹ ḥâşşası⁴⁷² bisyârdur. Her élde ihtîşâmı⁴⁷³ ve ihtîrâmı, her⁴⁷⁴ dilde bir adla⁴⁷⁵ nâmu vardur.⁴⁷⁶ Tâ’ife-i ‘Arab aña bintü’l-‘ineb ve⁴⁷⁷ ‘Acem’de daḥı⁴⁷⁸ her ulu’l-elbâb bâde-i nâb ve ḳavl-i ḥükemâ rûḥ-efzâ, zümre-i nüdemâ bahâ-yı cân⁴⁷⁹ ve cân-bahâ dirler. **Ḳıṭ’a:**

Şarâb-ı nâbdur şâhum ḳamu keyfiyyetüñ başı
Ayaḡını ḳomaz elden şu⁴⁸⁰ kim erbâb-ı ḥikmetdür
Var iken bâde-i gül-gün anuñ ḡayrisini içmek⁴⁸¹
Erenler ḥaḳḳı çün⁴⁸² ben bildügüm ḡayet ḥamâḳatdür⁴⁸³

Münâzara-i ‘Ârif-i Efyünî bâ-Mey-ḥ’or⁴⁸⁴ ve Zemm-i Şarâb

Mey-âşâm kelimâtın nihâyete ve maḳâlâtın ḡâyete érişdürdi,⁴⁸⁵ ‘Ârif-i Efyünî gözini ḳızdurup yüzini bozdurup⁴⁸⁶ eyitdi: ‘Éy ḳallâş-ı fâsıḳ! Bu deñlü medḥ şarâb ḥaḳḳında⁴⁸⁷ ne lâyıḳdur.⁴⁸⁸ Be-hey echel!

⁴⁵⁴ nâbdur M

⁴⁵⁵ muḳavviyet-i ...] muḳavvî-yi ten-i M

⁴⁵⁶ - M

⁴⁵⁷ **Ḳıṭ’a** M

⁴⁵⁸ sen ...] aña sen M

⁴⁵⁹ saña ...] cân vërür ol saña M

⁴⁶⁰ sözi M

⁴⁶¹ içmesini M

⁴⁶² ve bi’l-cümle M

⁴⁶³ muḳarrerdür M

⁴⁶⁴ - M

⁴⁶⁵ - H

⁴⁶⁶ “... işte şimdi hak yerini buldu ...” (Kur’ân-ı Kerîm, “Yûsuf”, 12:51).

⁴⁶⁷ derecede M

⁴⁶⁸ - M

⁴⁶⁹ - M

⁴⁷⁰ üçüncü ...] - H

⁴⁷¹ - M

⁴⁷² ḥavâşı M

⁴⁷³ ihtîşâm H

⁴⁷⁴ ve h. H

⁴⁷⁵ nâmla M

⁴⁷⁶ dur M

⁴⁷⁷ - M

⁴⁷⁸ daḥı H] - M

⁴⁷⁹ ḥükemâ ...] ḥükemâda rûḥ-efzâ H

⁴⁸⁰ o M

⁴⁸¹ bâde-i ...] gül gibi bâde elüñe ḡayrisin alma M

⁴⁸² cânı çün M

⁴⁸³ ḳabâḥatdür M

⁴⁸⁴ **Münâzara-i ...] Ḥuşûmet Kerden-i Efyünî be-Bâde-perest M**

⁴⁸⁵ érişdürmedin M

⁴⁸⁶ gözünü ...] - M

⁴⁸⁷ şarâb ...] şarâba M

⁴⁸⁸ lâyıḳ M

Şarâb dëdügün mühmel insānuñ kamer-i ‘aqlın selh ve nüş-i hüşin telh eyler.⁴⁸⁹ Açılması pusmasına ve⁴⁹⁰ içilmesi kuşmasına degmez. Gerçi⁴⁹¹ evvel meclisde birbirüñüze [H 78a] oynaslırsız. Sehl vaqt geçmedin ceng-i Çingāneye⁴⁹² başlırsız. Keyfiyyet-i⁴⁹³ şarâba vâkıf olan ‘arif, rivāyet-i ma‘arif⁴⁹⁴ éder kim⁴⁹⁵ şāhibü'l-fütüh Hāzret-i Nūh şalavātullāhi ‘alā-nebiyyi-nā ve ‘aleyh; gemisinde⁴⁹⁶ İblis-i pür-telbīs birez direht-i zer oğurlayup bir yere ğars étdi. Evvel gün ki aña şu vérdi. O dem dem-i rübāhla içürdi.⁴⁹⁷ İkinci gün dem-i arslanla şuvardı.⁴⁹⁸ Üçüncü gün dem-i hın[z]ır-i murdār-ı cihāndan şuvardı.⁴⁹⁹ Pes mey-hvārlar bu ecluden⁵⁰⁰ evvel mertebede rübeh-şıfat temellük ile⁵⁰¹ birbirine bende ve ğāyetle efkende olurlar. İkinci mertebede arslan gibi⁵⁰² hırıl hırıl birbirine tırıl murıldur⁵⁰³ ki⁵⁰⁴ üçüncüde gendülerin hvorlarlar toñuzlar⁵⁰⁵ gibi hortlarlar.⁵⁰⁶ Şi‘r:⁵⁰⁷

Hāzır olurdı bādeden emmā velī [M -]
Olmasa soñında anuñ hvorlık
İçmeg olurdı ne zehr ise hele
Çekmese içen ğişi maħmürlik

Münāzara Kerden-i Mey-hvārān-ı Cümle-rā

Mest-i hāzır-dest ki bu sözi ‘Ārif-i Efyūnī’den éşitdi, bir kerre sīnesin gerüp çirkin çirkin belerüp derhāl ayak üstine gelüp eline hancerin alup eyitdi: ‘Bre tiryākī-yi nā-bikār! Şimdi seni diyār-ı ‘ademe göndereyin. Anañdan toğmaduğa döndereyin. Kōdum (?) uyursın düşde görürsin’ déyü hancer-i ābdār-ı ciger-şikārla ol [H 78b] t̄ayifeye hüm üzerlerine hücum étdi. Her cānibe anları çil yavrısı gibi tağıtdı. Yérlerinden kalkup ‘Hāy étme Keyvān Bég, vallāhi sen yégsin yég. Be-hey mürüvvetlü güzel bég’ déyegördiler, çāre ve dermān olmadı. Seyl-āb-ı hayret başlırından aşdı. Maķām-ı intizār maħall-i firār olup haşyet ü havfdan buñaldılar. Zārūrī şuffeden aşığa dökildiler. Bengī bu izt̄ırabı gördi hemān kendirliğe urdı. Bāl-hvār ise hemān izlendi dam ardına kovanlığa gizlendi. Būze-hvor kaçarak bir hırmene érđi, fi’l-hāl tarı bāğına girdi, bir tarıya şığdı. Tiryākī hvod çokdan kösteği kırdı, haşhāş kabına girdi, yanında birkaç yārāna dağı yér vérdi. Berş-nāk hem kaçır üftān ü hayrān, āh bir-ayak yārān, bir muşlih Müselmān ardına bakmayup géder. Havfindan donına tebevül éder. Mey-hvor gidenlerüñ durma ardlarından sögerken ve dāyimā gendüñüñ kuvvet-i kāhiresin ögerken bi-emrillāh nā-gāh mānend-i şems-i duhā ve cebininde nāşıye-i se‘adet-i dünyā vü ‘uqbā ve elinde bir ‘aşā çün mazhar-ı yed-i beyzā bir pīr-i mürşid-i nūrānī ve ‘ālim ü ‘arif-i Rabbānī tercümān-ı bār-gāh-ı kıdem ve güyā zebān-ı nūn ve’l-ķalem,⁵⁰⁸ zāhir [H 79a] ke-đavi’n-nehār⁵⁰⁹ nūr zāhir⁵¹⁰ ü bāhir oldı. Cemāli şafha-ı kitāb-ı

⁴⁸⁹ insānuñ ...] ādemüñ ‘aql-ı kamerin selhe ve nüş-i hüşin telhe érişdirir M

⁴⁹⁰ - M

⁴⁹¹ Egerçi M

⁴⁹² çingāne M

⁴⁹³ - H

⁴⁹⁴ rivāyet-i ...] rivāyet M

⁴⁹⁵ ki M

⁴⁹⁶ Nūh ...] Nūh’uñ ‘aleyhi’s-selā]m gemisinden M

⁴⁹⁷ o dem ...] Tilki kanyıla şuvardı M

⁴⁹⁸ - M

⁴⁹⁹ dem-i ...] toñuz kanyıla terbiye étdi M

⁵⁰⁰ bu ...] - M

⁵⁰¹ rübāh-şıfat ...] rübāh-mānend M

⁵⁰² arslan ...] - M

⁵⁰³ murıldurlar M

⁵⁰⁴ - M

⁵⁰⁵ toñuz M

⁵⁰⁶ hortlarlar M

⁵⁰⁷ Kıt‘a M

⁵⁰⁸ “Nūn, kaleme andolsun ...” (Kur‘ān-ı Kerīm, “Kalem”, 68:1).

⁵⁰⁹ “... gün aydınlığı gibi ...”

⁵¹⁰ H nüshasında ze ile imla edilmiştir.

ğaybı ve maḳālî vâridât-ı ilhâmât-ı lâ-raybî ez-ser-â-pâ tâ bir nûr-ı lâmi'-i enver ve şeref-i peyvend-i ümem-i peygamber. **Ḳıṭ'a:**

Tercümân-ı ğayb idi ḳalbi anuñ
 'Ârî idi cümleden âġâh idi
 Şüretinden añlanurdı hâleti
 Ma'nide bir şâh-ı 'âlî-şân⁵¹¹ idi

Neṣr: Bu pîre, 'âlim-i 'ilm-i kemâhî, Şeyḫ-i İlähî dërler idi. Mülk-i ma'rifetde mîr ve velâyet ü kerâmetde lâ-nazîr idi. Nazar-ı ḥ'vurşid-eşeri ḥâke ṭoḳınsa 'azm-i⁵¹² remîmi ḥayât-ı câvidân ve nefes-i muḫyi'l-emvât-ı her ḥaste-dilân idi. Ol ešnâda bi-emri'l-Meliki's-Settâr ol bâġda bedîdâr olup mey-âşâmuñ çün nazarı ol resûl-i nükte-şinâsa érişdi, endâmına lerze gelüp elinden ḥanceri düşdi. Dest-ber-sîne bî-kibr ü kîne tevâzu'-ı tām ve meskenet-i mâ-lâ-kelâm ile âb-ı dîdelerinden nedâmet destini yudı. Ez-dil ü cân 'Rabbe-nâ tebbe-nâ' dédi. Ve pîr-i sâlik-i ḥaḳîḳatüñ ḳadem-i ṭarîḳında baş ḳodı. Aşḫâb-ı sâbıḳ kim bâde-perestden ayıḳ idiler. Câ-be-câ bir yêrden çıkup ḳıyâm ve her biri pâ-bûs édüp Şeyḫ'e selâm vérdiler. Ḥâzret-i pîr, nûr-ı velâyetle ve lâyıḳla bunlaruñ kemm ü keyfiyyetlerin *yu'rafu'l-mucrimüne bi-sîmâhum*⁵¹³ [H 79b] evvelâ tiryâkiye ve berş-nâke nazar ḳılıp eyitdi: 'Sizüñ beşereñüzden zâhir ve ef'âlünüñden mütebâdir olan oldur kim efyünla âşinâ ve ġidâ-ḥ'vâr u keyfe mübtelâsız. Âġâh oluñ kim efyün ḳâṭı'-ı keyfiyyet-i ilâhî ve mâni'-i zevḳ-i ḥaḳîḳat-ı ġayr-i mütenâhîdür. Egerçi aşḫâb-ı şeri'at aña ḥall ü ḥürmet ḥükm étmemişlerdür. Emmâ aşḫâb-ı ṭarîḳat ve erbâb-ı ḥaḳîḳat ḥarâm iki ḳısmdur: Biri ḥarâm-ı şuverî-ismdür ki ḥürmet-i zarûridür be-ḥükm-i *kullu muskirin ḥarâmum ve kullu ḥamrin ḥarâmum*.⁵¹⁴ Ve biri de ḥarâm-ı ma'nevîdür. Zâhirü'l-lisân şer'de ḥarâm olması vârid ve memnû' olması mütevârid, küll ola müte'ayyin ola. Ve delâyl-i 'aḳliyye ile ḥarâmdur. Efyün ol cümleye imâmdur. Efyün ḥarâm-ı ma'nevî olmasına iki delîl ve sebîl-i rüşen-i vebîl vardır. Biri budur ki Ḥâzret-i Cüneyd'den mervîdür: *el-ḥarâmü mâ-yetekkederu'l-ḳalbi bi-isti'mâli-hî ve yenfeşilu'l-insânü min-ḳıbeli'r-Raḥmânî*.⁵¹⁵ Bu taḳdîrce efyün mükedder-i ḳalb belki muṭlaḳ şafâ-yı selb éder. Ve her insân ki mâsivâ-yı Ḥaḳ'la müte'ayyindür. Ḥaḳ'dan ol münfaşıl olması mütebeyyindür. Efyünüñ mażarratı *eżherun mine's-şemsî ve ebyenun mine'l-emsî*⁵¹⁶dür kemâ huve'l-aşldur. **Şi'r:**

Ol ki Ḥaḳ'dan ıraġ éder cânuñ
 Âdem ol alma aġzuña anı
 Ḥâlîş olmasa Âdem'üñ [H 80a] ḳalbi
 Zâhir olmaz 'ulüm-ı Sübhânî

Pes âkil-i efyün Ḥaḳ'dan infişâl bulur. Ve me'küli ma'nide ḥarâm olur. İkinci delîl oldur ki maḫbûb-ı kevneyn resûlü's-seḳaleyn 'aleyhi's-şalâtu ve's-selâm buyurur ki *'İnne fî-cesedi ibni-âdeme muḡḡaten izâ-saleḥa[t] saleḥa'l-cesedu kullehâ ve izâ-fesede[t] fesede'l-cesedu kullehâ elâ ve-ḥiye'l-ḳalbü*⁵¹⁷ ya'nî ḳalb ki mazḥar-ı ḳudret-i Sübhânî ve menba'-ı ḥikmet-i Şamedânîdür, mâdâm ki şâlih ola beden aña tâbi'dür. Şâlih olmaḳ ġayr-ı vâḳi'dür *el-'iyâzübillâh*.⁵¹⁸ Eger ṭarîḳ-i fesâda sâlik ve hevâ vü hevese münselik olursa vücûdını 'adem ve ḥaṭb-ı cehennem éder. Pes efyün ki ḥâl-i ḳalbi fesâda vérmesi gendü ḥilḳatinden gidermesi ḳatı zâhir ü fâḫiş ve mütebâdirdür. Pes ḥarâm-ı ma'nevî olması sâbitdür' déyüp Pîr-i İlähî kemâhî sâkit oldı. Vaḳtâ ki 'Ârif-i Efyünüñnüñ bu kelimât-ı ḳânitât ġüşına girdi, hemân-dem vücûdını

⁵¹¹ Kafiye problemi vardır.

⁵¹² H nüshasında *zı* ile imla edilmiştir.

⁵¹³ "Suçlular simalarından tanınır ..." (Kur'an-ı Kerîm, "Rahmân", 55:41).

⁵¹⁴ "Sarhoşluk vericilerin tümü haramdır ve bütün içkiler haramdır." Hadis olduğu rivayet edilen bu sözün kaynaklarda yaygın olarak *kullu muskirin ḥamrum ve kullu ḥamrin ḥarâmum* şeklinde geçer bk. (Yılmaz, 2013, s. 390).

⁵¹⁵ "Haram, işlendiğinde insanın kalbine sıkıntı verir ve insanı, dara düştüğünde yardım dilediği Rahman'dan ayırır."

⁵¹⁶ "Güneşten daha parlak ve geçen günden daha ak."

⁵¹⁷ "İnsanoğlunun vücudunda küçük bir et parçası vardır ki bu iyi olduğunda bütün beden iyidir, bozulduğunda ise bütün beden bozulur; işte bu kalptir." Bu sözün hadis olduğu rivayet edilmektedir, bk. (Yılmaz, 2013, s. 286).

⁵¹⁸ "Suçlular simalarından tanınır ..." (Kur'an-ı Kerîm, "Rahmân", 55:41).

fenāya vérdi. Yérinden durup pīrūn adem-i mūbārekin būs ve min-ba‘d gönlini ekl-i efyūndan me‘yūs étđi. **Şi‘r**:

Déđi şeyhūm ben anı bilmez idüm
Ne mūhmel nesne imiş Allah-Allāh
Bu günden şāhid ol kim tevbe étđüm
Yémeyem bir dağı estađfirullāh

Mezemmēt Kerden-i Şeyh-i İllāhī be-Ĥ‘orden-i Esrār ve Tā‘ib Şode-i Beng-ĥ‘ār

Neşr: Ba‘d-ez-ān Pīr-i ma‘nevī bā-keleām-ı kavī bengīye eyitđi: [H 80b] ‘Éy cāhil-i bed-kār, v‘éy ākil-i esrār! [M 89b] ‘Ulemā-yı ehl-i İslām aña kim⁵¹⁹ ĥarām dérer, bir dađı çūn-u-çerā déme, eger Müselmān iseñ esrār⁵²⁰ yéme. Beng, mevdūd-ı mülĥidīn ve merdūd-ı muvaĥĥidīndür. Bengūñ ĥarām olması arī-ı ‘aql ve delīl-i naql ile şābitdür. Tevcīhiyye-i⁵²¹ ‘aqlī budur ki nev‘-i insānuñ benī-cinsinden mūmtāz ve sāyir-i maĥlūdan ser-firāz olması ‘aql iledür.⁵²² Nīk ü⁵²³ bed her çiz ve şerīf ü ĥasīden temeyyüz anuñladur. avā‘id-i ĩmān ‘aqla nümāyiş ve netāyic-i iĥsān ‘aql ile⁵²⁴ güşāyiş bulur. Bu muarrer iken bu da zāhirdür⁵²⁵ ki beng ‘aqlı izāle ve⁵²⁶ fehmi zevāle yétişdürür. Pes şeref-i insān ki ‘aqlıdur;⁵²⁷ ol ki anı dāfi‘ ü rāfi‘dür, ĥarām olması mua vāi‘dür.⁵²⁸ **ı‘a**:

Dünyede ādem midür ol kimse kim
‘Āqlı zāyil édeni iftār éder⁵²⁹
Nüş éder⁵³⁰ esrārı kör bengī olup⁵³¹
Pāk albini varur⁵³² murdār éder⁵³³

Neşr:⁵³⁴ Ve⁵³⁵ naklle ĥarām olması budur ki zıkr olunur ki İmām-ı Tahāvī ki⁵³⁶ e‘imme-i Ĥanefī‘den, Muzenī e‘imme-i Şāfi‘ī‘den:⁵³⁷ *iftiyen fī-ĥurmeti‘l-benci ve‘l-ĥaşışi ve eftā ‘aleyhi ellefe-humā ve zālīke e‘immetu ‘inde-hum li-kevnī-hī aşran yezīlu‘l-‘aqlı ve yefsīdu‘l-mizāc‘u ve yeşuddu[kum] ‘an-zikrillāhi ve ‘anı‘ş-şalā‘i fe-kāne alīlu-hū ve keşīru-hū ĥarām‘um*⁵³⁸ ‘Bir nesne ki mizācı fesāda ve⁵³⁹ zıkrullāhı bāda vére [H 81a] zāhir⁵⁴⁰ anı mü‘min olan⁵⁴¹ yémez. Adını diline gétürmez’ déđi.⁵⁴² Çün Ebdāl bu avāli éşitđi, eyitđi: ‘Éy mürşid-i Hādī! Zıkrūñ ĥayr ola ki bizi⁵⁴³ irşād-ı ĥayra reşādī olduñuz. Ve dil ü cānumuz bū-yı

519 ki M

520 - M

521 Tercih-i M

522 ‘aql ...] ‘aqlıdur M

523 - M

524 ‘aql ...] - H

525 muarrer M

526 ‘aqlı ...] izāle-i ‘aql édüp M

527 ‘aqlıdur M

528 ĥarām ...] - M

529 éde H

530 éde H

531 olur M

532 vara H

533 éde H

534 - M

535 - M

536 ki İmām-ı ...] Tahāvī M

537 Muzenī ...] mervīdür buyururlar ki H

538 “Beng ve ĥaşışin haramlığı ve onlara alışanlar konusunda fetva verildi: İmamlara göre onların azı bile aklı yok eder, mizacı bozar -ve sizi Allah‘ı anmaktan ve namazdan alıkoymaz.- Azı da çoğu da haramdır.” İki çizgi arasındaki ifade Kur‘ān-ı Kerīm‘den iktibas edilmiştir, bk. (Kur‘ān-ı Kerīm, “Māide”, 5:91).

539 - M

540 - M

541 - M

542 Adını ...] adın bile démez M

543 bize H

dilâvîz-i hikmet [ü] ma’rifet birle muṭayyib ü h’oş-bü kılduñuz’ déyüp⁵⁴⁴ bî-kibr ü kine rû-yı tazarru’ u niyâzi⁵⁴⁵ zemîne urup dédi.⁵⁴⁶ **Şi’r:**⁵⁴⁷

Meded⁵⁴⁸ éy baḥr-i hikmet âşinâsı
Hevâ қа’rına⁵⁴⁹ düşdüm dest-gîr ol
Yañıldum yolum azdum yolda kaldum
Beni maḫşûda irşâd eyle pîr ol

Ĥitâb-ı Ĥazret-i Şeyḫ-i ‘Âlî-menḫabet be-Tâtâr u Bûze-h’vâr-ı Ahâlî-yi Zillet ve Īşân Tâ’ib ve Peşîmân Şoden-est⁵⁵⁰

Bu cümleden soñra Ĥazret-i Pîr,⁵⁵¹ Bûze-h’vâr ile Tâtâr’a baḫup eyitdi: ‘Éy ṭarîḫ-i dînde pâ-mândeler ve zellet-i zillet ile hâviye-i hevâda⁵⁵² der-mândeler! Sizüñ⁵⁵³ içdüğüñüz nesneyi Müselmân⁵⁵⁴ içmez. Başıñuzdan ḫayvânlık⁵⁵⁵ néce geçmez. Ol ki müskirâtdur, hep müdennes ü⁵⁵⁶ mühmelâtdur. Günâha nihâyet ve⁵⁵⁷ ḫabâyıḫa ḡâyet yok mıdır?⁵⁵⁸ Çün kim⁵⁵⁹ bâl içersiz *ve enhârun min-‘aselin muşaffâ*⁵⁶⁰ semtine⁵⁶¹ ṭâlib ve anı⁵⁶² içmege râḡib olsañuz-a⁵⁶³ ve bûze içince ve *enhârun min-mâim*⁵⁶⁴ ḡayri âsinim⁵⁶⁵ zevḫine⁵⁶⁶ meyl ve yaşıñuz ol şuya seyl itseñüz-e.⁵⁶⁷ Ve emrullâh ve va’d-i va’id-i ilâh ṭarîḫate gitseñüz-e. Zâhiren ‘âlemüñ fenâsı ve ḫabâ-yı ‘ömrüñ [H 81b] yaḫası h’vod yokdur; şühüd-ı ‘udül çokdur’ déyü ol güm-râhlara kelimât-ı ma’nevîden tbyân édüp ve her biri ez-dil ü cân inâyet ü istiḡfâra gédüp⁵⁶⁸ Şeyḫ’üñ maşlahat-âmiz⁵⁶⁹ ve mev’izet-engîz kelimâtın eşidicek ṭav’an ve rev’an⁵⁷⁰ maḫall-i ḫabül-i irtizâda ḫaldılar ve⁵⁷¹ dédiler. **Şi’r:**⁵⁷² [M 89a]

Ne deñlü eyledükse fişḫ u ‘işyân
Meded éy ‘ârif-i âḡâh tevbe
Bi-ḫamdillâh ki sen olduñ vesîle
Müyesser eyledi Allâh tevbe

⁵⁴⁴ irşâd-ı ...] ḫayra irşâd ve cânumuz hikmetle âbâd étdüñ M

⁵⁴⁵ tazarru’ ...] istiḡfârı M

⁵⁴⁶ - H

⁵⁴⁷ **Kıṭ’a** M

⁵⁴⁸ Dédi M

⁵⁴⁹ baḫrına M

⁵⁵⁰ **Ĥitâb** ...] **Ĥitâb-ı Ĥazret-i Şeyḫ bā-Bûze-h’vâr ve Tevbet Īşân** M

⁵⁵¹ Ĥazret-i ...] - H

⁵⁵² ve ...] v’éy derd-i hevâyile M

⁵⁵³ - H

⁵⁵⁴ âdem H

⁵⁵⁵ ḫayvân M

⁵⁵⁶ müdennes ...] - M

⁵⁵⁷ - M

⁵⁵⁸ yok ...] yokdur M

⁵⁵⁹ ki M

⁵⁶⁰ “... süzölmüş baldan ırmaklar ...” (Kur’ân-ı Kerîm, “Muhammed”, 47:15).

⁵⁶¹ muşaffâ ...] muşaffâya M

⁵⁶² andan M

⁵⁶³ olsañuz ne M

⁵⁶⁴ - H

⁵⁶⁵ “... bozulmayan temiz sudan ırmaklar ...” (Kur’ân-ı Kerîm, “Muhammed”, 47:15).

⁵⁶⁶ içün M

⁵⁶⁷ étseñüz ne M

⁵⁶⁸ ve emrullâh ...] Bunlarda M

⁵⁶⁹ naşîḫat-âmiz M

⁵⁷⁰ kerhen ve ru’yen M

⁵⁷¹ maḫall-i ...] Pîr-i İllâhî’ye teslîm olup M

⁵⁷² **Kıṭ’a** M

Hitâb be-İ'tâb-ı⁵⁷³ Şeyh bâ-Bâde-perest ü Bed-mest-râ ve İnâbet ü Ric'at Kerden ez-Heme⁵⁷⁴

Nesr:⁵⁷⁵ Pes Şeyh-i 'âlî-cenâb yüzün Bâde-perest cânibine tûtup 'itâbla hitâb-ı müste'tâb édüp dédi kim:⁵⁷⁶ 'Éy esîr-i fışk u melâhî! Ya'nî mülk-i ma'shiyyetüñ pâdişâhu. Néçe-bir şarâb-ı harâbla⁵⁷⁷ dil-ğaste ve fışk u fesâd-ı pâ-bendle dâyimâ dil-beste nîm-kuşte ve cân-ğaste olasin.⁵⁷⁸ Ne 'aceb bâde-perestlig ile güvenürsin. Beñzer ki bu 'aybı hüner şanursın. Qahr-ı Qahhâr ve sūziş-i nârdan emîn misin? Yoğsa aḥvâl ü⁵⁷⁹ ef'âl-i kefereye böyle mâyil misin, bî-dîn misin? Şarâb, *bi'se's-şarâbu*⁵⁸⁰ muşır⁵⁸¹ olanlaruñ dîn ü imânları⁵⁸² harâb.⁵⁸³ Eger aḥkâm-ı âyât-ı ilâhî ve eḥâdîs-i şerî'at-⁵⁸⁴penâhîye sende ikrârdan [H 82a] eşer varisa kaçresî ve sekri harâm, mü'min iseñ bu söz saña⁵⁸⁵ temâmdur. **Kit'a:**

Mü'min iseñ naşihatüm gūş ét⁵⁸⁶
 Cehd kıl alma destüñe bâde
 Seni rahmetden eyler ol maḥrûm
 Hırmen-i dîñüñi vérür bâda

Kâşif-i esrâr-ı ḥafiyi ü celî Ḥazret-i Murtaẓâ 'Alî⁵⁸⁷ kerremallâhu vecchêdudan menḳüldür ki bir deryâya zerrece⁵⁸⁸ şarâb ve bir kaçrece ḥamrdan âb⁵⁸⁹ dökilse⁵⁹⁰ Ḥâlîk-ı kevn-ü-mekân ḥaḳkı-y-çün eger ol deryânuñ suyu gétse yérinde ot bitse gūsfendüm anda kaç'â çerândurmazdum.⁵⁹¹ Belki mescid yapsalar içine girmezdim.⁵⁹² Namâz kılup selâm vérmezdim' dér.⁵⁹³ Hemân bu sözden iktibâs ve ḥüsn-i⁵⁹⁴ kıyâs oldur kim bir nesne⁵⁹⁵ Ḥazret-i Ḥudâ teḳaddes ü te'âlâ⁵⁹⁶ kelâm-ı⁵⁹⁷ kadîminde ve âyât-ı 'azîminde *fectenibû-hu le'alle-kum tuflihûn*⁵⁹⁸ buyura, andan⁵⁹⁹ ictinâb 'ayn-ı farz ve farz-ı 'ayn îkâsı hemân⁶⁰⁰ ḍalâlet-nişîndür. Ol dem ki Mey-ḥvâr⁶⁰¹ bu deñlü hidâyet-âşâr kelimât diñledi, derün-ı dilden añladı. Fi'l-ḥâl kabağın şikest ve âb-ı şükr ile âb-dest aldı. Ḥuzû'-ı temâm ḥuşû'-ı mâ-lâ-kelâm ile tûrdı.⁶⁰² Pîrûñ ḳadem-i mübârekine⁶⁰³ yüz urup tazarru' u niyâzla çâre-sâz olup dédi.⁶⁰⁴ **Şi'r:**⁶⁰⁵

⁵⁷³ be ...] Ḥazret-i M

⁵⁷⁴ **Bed-mest-râ ...] Tevbe Kerden M**

⁵⁷⁵ - M

⁵⁷⁶ Şeyh-i ...] yüzini bâde-pereste dönderüp eyitti M

⁵⁷⁷ şarâb-ı ...] şarâbla M

⁵⁷⁸ fışk ...] fışkla pâ-beste olursın M

⁵⁷⁹ aḥvâl ü] - M

⁵⁸⁰ "...o ne kötü bir içecektir..." (Kur'ân-ı Kerîm, "Kehf", 18:29).

⁵⁸¹ - M

⁵⁸² dîn ...] dîni M

⁵⁸³ harâb H

⁵⁸⁴ şerî'at] risâlet M

⁵⁸⁵ - M

⁵⁸⁶ gūş ...] diñle M

⁵⁸⁷ ḥazret ...] 'Aliyy-i Velî M

⁵⁸⁸ kaçrece M

⁵⁸⁹ ve bir ...] - M

⁵⁹⁰ dökseler M

⁵⁹¹ anda ...] kaç'â andan çerâ étdürmezdim M

⁵⁹² girmez idüm H

⁵⁹³ - M

⁵⁹⁴ buña göre M

⁵⁹⁵ oldur ...] eyle bir nesne ki M

⁵⁹⁶ teḳaddes ü te'âlâ] ve teḳaddes M

⁵⁹⁷ - H

⁵⁹⁸ "...bunlardan kaçının da kurtuluşa erenlerden olun..." (Kur'ân-ı Kerîm, "Mâide", 5:90).

⁵⁹⁹ - M

⁶⁰⁰ îkâsı ...] inan maḥzâ M

⁶⁰¹ mey-ḥvâr M

⁶⁰² deñlü ...] mev'ize-i hidâyet-âşârı gūş-ı kabülle diñledi; temâm ḥuşû'la ve îkân u ḥuzû'la mâ-lâ-kelâm durdı H

⁶⁰³ ḳadem-i ...] ayağna M

⁶⁰⁴ urup ...] urdı ve eyitdi M

⁶⁰⁵ **Beyt M**

Ḥikmet sözüñle şād oldı ƙalbüm
Göñlüñ senüñ de şād éde Allāh
Artuƙ şarābı almam elüme
Estağfirullāh estağfirullāh⁶⁰⁶ [H 82b]

Çün bunlar şıdƙ u şafāyla inābet ve⁶⁰⁷ Ḥazret-i Şeyḥi⁶⁰⁸ ḥüsn-i ƙabülle icābet étdi ve⁶⁰⁹ her biri maƙāmlu maƙāmına gétđi. Şeyḥ-i⁶¹⁰ İlāhî bunları denes-i ma’sıyyetden şābün-ı inābet ile pāk étđi.⁶¹¹

Tetimme-i Kitāb-ı Müsteşāb-āyāt be-Dergāh-ı Ƙāđi'l-ḥacāt bā-Ümmid-i İcābet-i De’avāt Münācāt⁶¹²

Éy Kerīm ü Raḥīm Allāhum
V’ey⁶¹³ ‘Alīm ü Ḥalīm Allāhum
Bu **Bekâyî** de derd-mendüñdür
Bir yüzi ƙara müst-mendüñdür
Aña da tevbeñi naşīb eyle
Bāğ-ı luṭfuñda ‘andelīb eyle [M -]
Eyle efyün u ğayrdan huşyār
Keşf-i esrār-ı ḥikmet ét her bār
Bāde-i ‘ışƙuñıla mest eyle
Anı ol cāma mey-perest eyle
Çeşm-i cāndan ḥicābını def’ ét
Rū-yı dilden niƙābını ref’ ét
Yüzüñ étün aña tecellāyı
Bulsun ol derd-mend tesellāyı
Bir yolın yavı ƙılmış āvāre
Bir za’if ü zelil ü bî-çāre
Anı bu varṭadan ḥalāş eyle
Dergeh-i aƙdesüñde ḥāş eyle
Ƙoma bu vechile anı güm-rāh
Ḥürmet-i lā-ilāhe illallāh⁶¹⁴

[te]mme

SONUÇ

Münazara metninin, Bekâyî mahlasını kullanan müelliflerden hangisi tarafından yazıldığı kesin değildir. Ancak elimize ulaşan iki yazma nüshasından hareketle ve bu nüshalardan birinin sunduğu bilgiler neticesinde bazı tahminler yürütülebilir. **H** nüshasında, Bekâyî’nin Şem’î ile aynı dönemde yaşadığını ve 1001/1593 yılından sonra hayatta olduğunu gösteren bazı karineler mevcuttur. Aynı şekilde Bekâyî ve Şem’î’nin hayatta olduğunu belirten birer dua cümlecğine yer verilmesi, metnin, Şem’î’nin ölüm yılı olan 1011/1602-1603 senesinden önce yazıldığını ve istinsah edildiğini ortaya koyar. Bu durumda, yeni bilgilere ulaşıncaya kadar, eserin, tespit edilebildiği kadarıyla aynı mahlası

⁶⁰⁶ Bu şiir **M** nüshasında tek beyittir ve şu şekildedir:

Ḥikmet sözüñle şād éde Allāh
Artuƙ şarāb içmem estağfirullāh

⁶⁰⁷ - **H**

⁶⁰⁸ Şeyḥi **H**

⁶⁰⁹ - **M**

⁶¹⁰ Şeyḥ-i **H**

⁶¹¹ gétđi. Şeyḥ-i ...] gétđiler se’ādet-i ilāhiyyeye yétđiler **M**

⁶¹² **Tetimme-i ...] Tetimme-i Kitāb Münācāt-ı Ƙāđi'l-Ḥacāt M**

⁶¹³ Éy **M**

⁶¹⁴ “... Allah’tan başka ilah yoktur ...” (Kur’ân-ı Kerīm, “Sâffât”, 37:182).

kullanan toplam sekiz müellif arasından Dursun-zâde Bekâyî veya on yedinci yüzyıl şairlerinden Pehlevân-zâde lakaplı Yenişehirli Bekâyî tarafından yazılmış olabileceği düşünülebilir. Düşük bir ihtimalle de olsa İznikli Bekâyî tarafından kaleme alınmış ve biyografisi tezkirelere girmemiş veya varlığından haberdar olmadığımız aynı mahlası kullanan başka biri tarafından yazılmış olabileceği de söylenebilir.

Kim tarafından yazıldığı şimdilik kesin olarak belirlenemese de eser, Bekâyî'nin edebiyat anlayışı hakkında fikir veren bazı hususiyetleri barındırmaktadır. Metin, Bekâyî'nin Arapça ve Farsça kelimelerin yanında özellikle ana diline olan hâkimiyetini ve kurgudan ziyade bu kurguyu öne çıkaran kelime seçimlerinin bilinçli olarak tercih edildiğini gösterir. Eseri meydana getiren cümleler, Bekâyî'nin aynı zamanda üslup arayışında olduğunu düşündürdüğü gibi yapılan inceleme, bu arayışın ve metin inşasının başarıyla sonuçlandığını söylemeye imkân verir. Eserin, secili ve özellikle müstehzi/hezlamiz üslupla kaleme alınması, karakterlerin oluşturulması sürecinde her bir kelimenin ve teşbihin ilgili karaktere göre seçilmesi, Tatar'ın kendi dilince konuşturulması; çeşitli atalarsözüne, deyim, kalıp ifadeye ve argo ögesine titizlikle yer verilmesi dikkati çektiği gibi bu ve benzeri özellikler, türü içerisindeki konumunu belirgin hâle getirmekte ve emsalleri arasında temayüz ettiğini söylemeye olanak sağlamaktadır. Metnin, yalnızca nesir üslubuyla inşa edilmemesi, bunun yanında metinde pek çok manzum parçaya da yer verilmesi eserin ahengine ve münazırlar tarafından aktarılmak istenen düşüncelerin ön plana çıkarılarak vurgulanmasına olanak tanır. Üslubun yanında, Benli'nin de belirttiği gibi eserin münazara türü içindeki farklılığını ortaya koyan hususiyetlerden biri de doğrudan mükeyyifat unsurlarının kişileştirilerek esere dâhil edilmesi değil, bu mükeyyifat unsurlarını kullanan şahısların münazır seçilmesidir. Tahâvî, Cemşid, Pisagor, Cânibeg Han, Esâlûn-ı Hakîm gibi isimlerin zikredilmesi bu münazarayı diğerlerinden ayırır. Metnin sonunda Şeyh-i İlâhî olarak anılan ve hakem vasfıyla eklenen kişinin varlığı da benzeri türde yazılmış eserlerden ayrılmasını sağlar. Tüm bu nedenlerle Bekâyî'ye ait bu münazaranın hem konunun işlenişi hem karakter kurgusu hem üslup hem de söz varlığı açısından son derece ilgili çekici özellikler sergilediği muhakkaktır.

SUMMARY

Traditional Turkish literature has produced numerous works in the genre of debate over the course of various centuries. Several of these debate texts feature central figures associated with pleasure-giving substances. Some works can be identified as the work of specific authors, however, there are also instances in which the author cannot be identified. As recreational substances play a major role in these works, they manifest in a variety of forms, including verse, prose, and combinations of both.

One such work, attributed to the pseudonymous author Bekayi, bears the title "Risale-yi Münazara-yı Erbab-ı Keyfiyyat ve Ashab-ı Me'acın ve Vakıf Kerden-i Mükeyyifat." Two copies of this particular debate text have been found in manuscript collections in Turkey. One is located in the Süleymaniye Manuscript Library, Hacı Mahmud Efendi Collection, designated as 6304/4, while the other is housed in the IBB Atatürk Library, Muallim Cevdet Manuscripts, labeled as K. 564/11. The former copy is complete, while the latter suffers from incompleteness due to lost leaves. Notably, the pseudonym of the author is clearly stated within the text of the debate.

The purpose of this study is to examine the writers and poets who adopted the pseudonym Bekayi in the history of Turkish literature. It remains unclear which individual authored this particular debate, although there are several known to have used the pseudonym Bekayi. The text's setting in Sinop has led to speculation that Bekayi might have come from Sinop, but such speculation does not appear to be supported by any evidence.

At the beginning of the narrative, Bekayi recounts an incident where he found himself in the company of young individuals. The topic of discussion among them centred around various pleasure-giving substances, namely bersh, opium, cannabis, paste, wine, boza, and honey. Each person present shared their opinions and experiences with these substances. To redirect the conversation, Bekayi initiates a story, narrated in the past tense, related to this very subject. Within this tale, a range of characters engage in the consumption of different recreational substances. They take turns extolling the virtues of the substances they use, detailing the origins and inventors of each one. As the story unfolds, a competition for supremacy ensues among them. However, the narrative takes a turn when an elderly figure named Şeyh-i İlahi intervenes, delivering a compelling discourse on the detrimental effects of these intoxicants. Supported by various pieces of evidence, he convincingly demonstrates the harm caused by these substances. In response, each individual expresses remorse, vowing to abstain from using these substances in the future. The work ends with a poem in which Bekayi pleads and prays to God.

The work offers a rich vocabulary in Turkish. The author incorporates numerous idiomatic expressions, proverbs, and various phrases within both the prose and verse segments. While some of these expressions align with the vocabulary of classical Turkish literature, others share commonalities with works in the “letayif-name” genre. The verse portions in the debate text are original creations by the author, totalling forty-eight couplets. All but one of these verses are composed in Turkish and follow the Aruz meter. Additionally, verses, hadiths, and various quotations are interwoven throughout the text.

Examining the form and style of the work, it becomes evident that it was crafted by a proficient and accomplished writer in terms of linguistic expertise. Bekayi artfully employs idioms and metaphorical language, demonstrating an adept use of “seci”. Such linguistic choices encompass not only Arabic and Persian words but also a plethora of Turkish terms and suffixes. Consequently, Bekayi’s work holds significance both in its vocabulary and its thematic treatment.

Considering these observations, it is evident that Bekayi, the author of the work, possessed a profound understanding of classical literature, both regarding form and content, as well as a comprehensive understanding of its vocabulary.

This study examines and prepares the text of the work, which has not been thoroughly explored through rigorous scholarly methodologies until this study. A critical text has been compiled using two recognized manuscripts. This endeavour aims to contribute to the body of literature in the debate genre within the annals of classical Turkish literature.

Makale Bilgileri		Article Information	
Etik Kurul Kararı:	Etik Kurul Kararından muaftır.	Ethics Committee Approval:	Exempt from the Ethics Committee Decision.
Katılımcı Rızası:	Katılımcı yoktur.	Informed Consent:	No participant.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.	Financial Support:	The study received no financial support from any institution or project.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.	Conflict of Interest:	The authors declare that declare no conflict of interest.
Telif Hakları:	Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.	Copyrights:	No images and photos used in the study.

KAYNAKÇA

- Abdülaziz Bey (1995). *Osmanlı âdet, merasim ve tabirleri*, Yayına Hazırlayanlar: K. Arısan & D. Arısan-Günay. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Ágoston, G. (1999). Osmanlı imparatorluğunda harp endüstrisi ve barut teknolojisi (1450-1700), *Osmanlı* (C. 6, s. 621-632). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Ágoston, G. (2012). Top. *İslâm Ansiklopedisi* (C. 41, s. 240-242). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aksoyak, İ. H. (2004). Kör bengî. *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü* (C. 4, s. 182). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Aktepe, M. (1953). Dâmad İbrahim Paşa devrinde lâle. *Tarih Dergisi*, 7, 85-126.
- Aktunç, H. (1998). *Türkçenin büyük argo sözlüğü (tanıklarıyla)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ali-Şîr Nevâyî (2015). *Mecâlisü'n-Nefâyis [giriş-metin-çeviri-notlar]*, Hazırlayan: K. Eraslan. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Alparslan, A. (1995). İran mitolojisinde şarabın bulunuşu hakkında. *Journal of Turkish Studies - In Memoriam Abdülbaki Gölpınarlı Hâtıra Sayısı I*, ed. A. T. Kut & G. Kut. 19, 245-247.
- Alpay, G. (1972). Yusuf Emiri'nin Beng ü Çağır adlı münazarası. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 20, 103-125.
- Arat, R. R. (1987). Türk ilmî transkripsiyon kılavuzu. *Reşit Rahmeti Arat Makaleler Cilt I*, Yayına Hazırlayan: O. F. Sertkaya, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 32-68.
- Azmî Pîr Mehmed. (2019). *Enîsü'l-Ârifîn, Ahlâk-ı Muhsinî tercümesi (inceleme-tenkitli metin)*, Hazırlayan: F. Koyuncu. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- [Bayrı], M. H. (1934). *İstanbul argosu ve halk tabirleri*. İstanbul: Burhaneddin Matbaası.
- Benli, Ş. (2019). *Klasik Türk edebiyatında münazara*. (Yayımlanmış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Boz, E. (2021). *Yunus Emre, Dîvan (Fatih yazması)*. Ankara: Yunus Emre Enstitüsü.
- Ceyhan, A. (2007). İznikli Bekâyî. *I. Uluslararası Kocaeli ve Çevresi Kültür Sempozyumu Bildirileri Cilt I*, ed. I. Altun, s. 380-398. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Dehkhodâ, A. (1998). *Lughatnâme (encyclopedic dictionary)*. Chief Editors: Mohammad Mo'in & Ja'far Shahidi, 16 vols. Tehran: Tehran University Publications.
- Develi, H. (2000). Eski Türkiye Türkçesinde /k/ - /g/ ses birimlerinin yazılışı. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 29, 31-34.
- Erendil, M. (1988). *Topçuluk tarihi*. Ankara: T.C. Genelkurmay Başkanlığı.
- Ergun, S. N. (1936-1945). *Türk şairleri II*. İstanbul: Sühulet Basımevi.
- Gökçe, A. (2002). *Osmanlı Türkçesi metinlerinde dil ve imlâ (XVI., XVII. ve XVIII. yüzyıl)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gökyay, O. Ş. (1973). *Dedem Korkudun kitabı*. İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları.
- Gökyay, O. Ş. (1986). Tokatlı Molla Lütfî'nin Harnâme'si. *Türk Folkloru Belleten*, I (1), s. 155-182.
- Gölpınarlı, A. (1983). *Yunus Emre hayatı ve bütün şiirleri*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Güneş, M. (2020). *Hâlis İbrâhîm-i Pozarefçevî [öl. 1752], Mecme'u'l-Emsâl [inceleme, tenkitli metin, dizinler, açıklamalar]*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Güneş, M. (2023). XVII. yüzyıl klasik Türk edebiyatı şairi Pehlevân-zâde Bekâyî ve Şiirleri. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 874-903.

- Halîl bin İsmâîl bin Şeyh Bedrüddîn Mahmûd. (1967). *Sımaona Kadıoğlu Şeyh Bedreddin menâkıbı*, Yayınlayanlar: A. Gölpınarlı & İ. Sungurbey. İstanbul: Eti Yayınevi.
- Handjéri, A. (1841). *Dictionnaire Français-Arabe-Persian et Turc tome second F-O*. À Moscou: De L’imprimerie de L’université Impériale.
- Hüsâm-ı Sahrâvî. (2020). *Har-nâme: Kanuni devri İstanbul’unda çingeneler ve çingene kültürü*. İstanbul: Ketebe Yayınları.
- İltaş, D. (2010). Tahâvî. *İslâm Ansiklopedisi* (C. 4, s. 385-388). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İzbudak, V. (1936). *Atalar sözü*. İstanbul: Devlet Basımevi.
- Kuru, S. S. (2000). *A sixteenth century scholar Deli Birader and his Dafi’ü’l-gumûm ve râfi’ü’l-humûm*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Harvard University, The Department of Near Eastern Languages and Civilizations, Cambridge, Massachusetts.
- Kut, G. (2005). Atatürk Kitaplığı Belediye Bölümü’ne bağışlanan yeni yazmalar. *Nail Bayraktar’a Armağan* (s. 187-188). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü.
- Lokmacı, S. (2018). Gelibolulu Mustafa ‘Âlî’nin Mirâtü’l Avâlim isimli eseri. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 5 (16), s. 64-114.
- Mütercim Âsım Efendi. (2009). *Burhân-ı Katı*, Hazırlayan: M. Öztürk & D. Örs. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Nev’îzâde Atâyî. (2017). *Hadâ’iku’l-Hakâ’ik fi Tekmiletî’ş-Şakâ’ik I*, Hazırlayan: S. Donuk. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Ocak, F. T. (1997). Labial Hı’nın çeviriyazıda yazımı sorunu. *Çağdaş Türk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış Nevîn Önberk Armağanı*, s. 162-172. Yayına Hazırlayan: M. Ölmez. Ankara: Simurg Yayınları.
- Onay, A. T. (2004). *Eski Türk edebiyatında mazmunlar*, Hazırlayan: C. Kurnaz. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Oy, A. (1972). *Tarih boyunca Türk atasözleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ögel, B. (1991). *Türk kültür tarihine giriş II*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özdemir, H. (1993). Şarabın icadı ve dört vasfı. *Türkoloji Dergisi*, 11 (1), s. 135-160.
- Öztürk, Ş. (2010). Şem’î. *İslâm Ansiklopedisi* (C. 38, s. 503-504). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Redhouse, J. W. (2015). *A Turkish and English lexicon*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Saray, M. (1989). Altın Orda Hanlığı. *İslâm Ansiklopedisi*, (C. 2, s. 538-540). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Steingass, F. (1975). *A comprehensive Persian-English dictionary*. Beirut: Librairie du Liban.
- Şahin, İ. (2020). Yigitbaşı. *Ahilik Ansiklopedisi*, edt. Y. Küçükdağ & Y. Erdemir & B. Şahin, (C. 2, s. 381-383). Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı.
- Şemseddin Sâmî. (1317). *Kâmus-ı Türkî*, Dersaadet: İkdâm Matbaası.
- Şentürk, A. A. (2017). *Osmanlı şüri kılavuzu II*, İstanbul: DBY Yayınları.
- Şeyh İmâm el-Bardahî. (2006). *Câmi’ü’l-Fürs I*. Introduction and Textual Edition by H. Şahin. Sources of Oriental Languages and Literatures 75. Cambridge, Massachusetts: Harvard University.
- Tanyeri, M. A. (1999). *Örnekleriyle divan şürinde deyimler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tezcan, S. (1994). *Süheyl ü Neobahâr üzerine notlar*. Ankara: Simurg Kitapçılık ve Yayıncılık Ltd. Şirketi.
- Tietze, A. (2002). *Tarihi ve etimolojik Türkiye Türkçesi lügati, birinci cild A-E*. İstanbul-Wien: Simurg Kitapçılık, Yayıncılık, Dağıtım Ltd. Şti.

- Ülken, F. (2019). Münazırları ve nasıl sonlandıkları bakımından klasik Türk edebiyatındaki mükeyyifat münazaraları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 63, 209-236.
- Ünver, A. S. (1949). İçki müptelâları neden yalancıkta kuvvetli inada, geçici hevesli ve kindar olurlar? *Türk Folklor Araştırmaları*, 2, 17-19.
- Yalman, A. R. (1977). *Cenupta Türkmen oymakları II*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yılmaz, M. (2013). *Kültürümüzde ayet ve hadisler (ansiklopedik sözlük)*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Zavotçu, G. (1993). *Rıza Tezkiresi, inceleme-metin*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.